

**АЖ АХУЙН НЭГЖИЙН ОРЛОГЫН АЛБАН
ТАТВАРЫН ТУХАЙ ХУУЛИЙН ХЭРЭГЖИЛТИЙН
ҮР ДАГАВАРТ ХЭСЭГЧЛЭН ХИЙСЭН ҮНЭЛГЭЭ**

Улаанбаатар хот
2025 он

АГУУЛГА

ТОВЧИЛСОН ҮГИЙН ЖАГСААЛТ	3
УДИРТГАЛ	5
НЭГ. ТӨЛӨВЛӨХ ҮЕ ШАТ	6
1.1. Үнэлгээ хийх шалтгааныг тодорхойлох	6
1.2. Үнэлгээ хийх хүрээг тогтоох	6
1.3. Шалгуур үзүүлэлтийг сонгосон үндэслэл	7
1.4. Үнэлгээний харьцуулах хэлбэрийг сонгох	9
1.5. Шалгуур үзүүлэлтийг томьёолох	10
1.6. Мэдээлэл цуглуулах аргыг сонгох	11
ХОЁР. ХЭРЭГЖҮҮЛЭХ ҮЕ ШАТ	12
ГУРАВ. ҮНЭЛЭХ ҮЕ ШАТ	12
3.1. “ЗОРИЛГОД ХҮРСЭН ТҮВШИН” ШАЛГУУР ҮЗҮҮЛЭЛТИЙН ХҮРЭЭНД ҮНЭЛСЭН БАЙДАЛ	12
3.2. “ПРАКТИКТ НИЙЦЭЖ БАЙГАА БАЙДАЛ” ШАЛГУУР ҮЗҮҮЛЭЛТИЙН ХҮРЭЭНД ҮНЭЛСЭН БАЙДАЛ	16
ДӨРӨВ. ДҮГНЭЛТ, САНАЛ	22
ТАВ. АШИГЛАСАН ЭХ СУРВАЛЖ	26

ТОВЧИЛСОН ҮГИЙН ЖАГСААЛТ

ААН	Аж ахуйн нэгж
ААНОАТ	Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татвар
ААНОАТтХ	Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тухай хууль
АМАТЗ	Ашигт малтмалын ашиглалтын тусгай зөвшөөрөл
АМХТЗ	Ашигт малтмалын хайгуулын тусгай зөвшөөрөл
БНХАУ	Бүгд найрамдах Хятад ард улс
ДНБ	Дотоодын нийт бүтээгдэхүүн
КтХ	Компанийн тухай хууль
ТБМНС	Татварын бүртгэл, мэдээллийн нэгдсэн сан
ТЕГ	Татварын ерөнхий газар
ТЕХ	Татварын ерөнхий хууль
ТТТГ	Том татвар төлөгчийн газар

ХҮСНЭГТИЙН ЖАГСААЛТ

Хүснэгт 1. “Зорилгод хүрсэн түвшин” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд сонгосон зүйл, заалтууд	8
Хүснэгт 2. “Практикт нийцэж байгаа байдал” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд сонгосон зүйл, заалтууд	8
Хүснэгт 3. “Үнэлгээний харьцуулах хэлбэрийн тайлбар”	10
Хүснэгт 4. ААНОАТ-ын тайлагналын мэдээ (2020-2023 он)	15
Хүснэгт 5. ААНОАТтХ-ийн 22.1-д заасан албан татварын хөнгөлөлтийн мэдээ, сая төгрөгөөр (2020-2023 он)	17
Хүснэгт 6. ААНОАТ-ын тайлангийн ирцийн мэдээ (2020-2023 он).....	20
Хүснэгт 7. Шийтгэлийн хуудасны судалгаа	21

ГРАФИКИЙН ЖАГСААЛТ

График 1. ААНОАТ-ын тайлагналын мэдээ (2020-2023 он).....	15

УДИРТГАЛ

Монгол Улсын Их Хурлын 2024 оны 21 дүгээр тогтоолын 1 дүгээр хавсралтаар батлагдсан “Монгол Улсын Засгийн Газрын 2024-2028 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр”-т татвартай холбоотой 17 чиглэл тусгагдсан байна.

Тус хөтөлбөрийн 3.2.1-д заасан “Татвар, нийгмийн даатгал”-ын шинэчлэлийн хүрээнд 8 чиглэл тусгажээ. Харин үлдсэн 9 чиглэл нь Шилжилт хөдөлгөөн (1.4.1.7), Хөдөлмөр эрхлэлт (2.1.2.10), Нийгмийн баталгаа (2.1.3.11), Банк, санхүү, даатгалын салбарын шинэчлэл (3.1.3.5), Бизнес, хөрөнгө оруулалтын таатай орчин (3.2.2.8, 3.2.2.11), Шинжлэх ухаан, технологи, инновац (3.3.7.4), Ногоон эдийн засаг, ногоон хөгжлийн загвар (3.4.3.9), Сансар судлал, харилцаа холбоо, мэдээлэл технологи (4.3.2.3)-ийг салбарт татварын шинэчлэл хийхтэй холбоотой асуудлууд байна.¹

Энэ хүрээнд татварын шинэчлэлийг үр дүнтэй хэрэгжүүлэхийн тулд одоогийн хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж буй хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийг үнэлэх зайлшгүй шаардлагатай байна. Ингэснээр татварын хуулийн хэрэгжилтийн бодит байдалд дүн шинжилгээ хийж, гарч байгаа хүндрэл, бэрхшээл, нийгэмд үзүүлж байгаа эерэг, сөрөг нөлөөллийг илрүүлэх боломжтой.

Иймд Татварын Ерөнхий газраас “Татварын ерөнхий хууль”, “Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тухай хууль”, “Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хууль”, “Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хууль”, “Үл хөдлөх эд хөрөнгийн албан татварын тухай хууль”, “Монгол Улсын автотээврийн болон өөрөө явагч хэрэгслийн албан татварын тухай хууль”, “Газрын төлбөрийн тухай хууль”-ийн зарим зүйл, заалтын хэрэгжилтийн үр дагаварт тус тус үнэлгээг хийлээ.

Харин энэхүү судалгаагаар Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тухай хуулийн хэрэгжилтийн үр дагаварт Засгийн газрын 2016 оны 59 дүгээр тогтоолын 6 дугаар хавсралтаар батлагдсан “Хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийх аргачлал”-ыг баримтлан хэсэгчлэн үнэлгээ хийж, судалгааны тайланг боловсрууллаа.

Тус судалгааны зорилго нь хуулийн хэрэгжилтийн явц дахь хүндрэл, бэрхшээл, нийгэмд үзүүлж буй эерэг, сөрөг нөлөөллийг илрүүлэн, цаашид зохистой, үр дүнтэй хэрэгжүүлэх боломжит хувилбарыг тодорхойлж, үнэлэлт дүгнэлт өгөх, зөвлөмж боловсруулахад оршино.

---

¹ Монгол Улсын Их Хурлын Тогтоол, Дугаар 21, Монгол Улсын Засгийн Газрын 2024-2028 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр, <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=17141368388631&showType=1>

НЭГ.ТӨЛӨВЛӨХ ҮЕ ШАТ

ААНОАТtX-ийн хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийх ажлыг Засгийн газрын 2016 оны 59 дүгээр тогтоолоор баталсан “Хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийх аргачлал”-ын дагуу төлөвлөх, хэрэгжүүлэх, үнэлэх гэсэн гурван үе шаттайгаар хийж гүйцэтгэсэн. Төлөвлөх үе шатанд дараах ажлыг хийж гүйцэтгэв. Үүнд:

1. Үнэлгээ хийх шалтгааныг тодорхойлох;
2. Үнэлгээ хийх хүрээг тогтоох;
3. Шалгуур үзүүлэлтийг сонгож тогтоох;
4. Харьцуулах хэлбэрийг сонгох;
5. Шалгуур үзүүлэлтийг томьёолох;
6. Мэдээлэл цуглуулах аргыг сонгох.

Үнэлгээ хийх шалтгааныг тодорхойлох

ААНОАТtX 2019 оны 03 дугаар сарын 22-ны өдөр батлагдаж, 2020 оны 01 дүгээр сарын 01-ний өдрөөс эхлэн мөрдөгдөж байна. Тус хуульд нийт 19 удаа нэмэлт, өөрчлөлт оруулсан бөгөөд хуулийн хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийгээгүй байна.

Шинэчлэн найруулсан ААНОАТtX хэрэгжиж эхлээд 5 жилийн хугацаа өнгөрч байгаа боловч тус хуулийн зарим зохицуулалтыг практикт нэг мөр ойлгон хэрэгжүүлэхэд хүндрэлтэй, олон нийтээс тус хуультай холбоотой санал, шүүмж ирсээр байна.

Иймд Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн 51 дүгээр зүйлийн 51.3-т “Энэ хуульд өөрөөр заагаагүй бол хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн үр дагаварт хийх үнэлгээг тухайн хууль тогтоомжийг дагаж мөрдсөнөөс хойш 5 жил тутамд хийх бөгөөд шаардлагатай тохиолдолд дээрх хугацаанаас өмнө хийж болно” гэж заасан, мөн “Алсын хараа-2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого, Монгол Улсын Засгийн газрын 2024-2028 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрт тусгагдсан татварын эрх зүйн орчны шинэчлэлийг үр дүнтэй хэрэгжүүлэхэд одоо хүчин төгөлдөр үйлчилж буй хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн үнэлэх, түүнчлэн татварын хууль тогтоомжийг хэрэгжүүлэхэд тулгамдаж буй хүндрэл, бэрхшээл, татвар алба болон татвар төлөгчийн хооронд маргаан үүсгэж буй асуудал болон олон нийтийн дунд зохион байгуулсан хэлэлцүүлэг, санал, асуулгын үр дүнд үндэслэн ААНОАТtX-д үнэлгээ хийх зайлшгүй шаардлага бий болсон гэж үзэж байна.

Мөн тус хуулийн зарим зүйл, заалтын хувьд аргачлалын 3.2-т заасан ойлгомжгүй, зөрчилтэй зохицуулалттай байх, тэдгээр нь цаашид тухайн харилцаанд сөрөг үр дагавар үүсгэх шинжтэй, практикт хэрэгжүүлэхэд хүндрэлтэй, бодит байдалтай нийцээгүй, тухайн харилцааг зохицуулах боломжгүй нөхцөл байдал үүссэн талаар олон нийтээс үндэслэл бүхий саналууд ирсээр байна.

Тус хуулийн хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийснээр татварын хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн бодит байдал, хуулийн хэрэгжилтийн явц дахь ололтыг бататгах, хүндрэл, бэрхшээлтэй асуудал, нийгэмд үзүүлж буй эерэг, сөрөг нөлөөллийг илрүүлэх, цаашид зохистой, үр дүнтэй хэрэгжих, хэрэгжүүлэх хувилбарыг тодорхойлох боломж бүрдэнэ. Өөрөөр хэлбэл, хуулиар зохицуулсан харилцаа нь зорилгодоо хүрсэн эсэх болон практик хэрэгжилтийг судлан хуулийн хэрэгжилтэд хяналт тавих тогтолцоо оновчтой байгаа эсэх, хариуцлагын тогтолцоо үүргээ гүйцэтгэж байгаа эсэх, хуульд нэмэлт өөрчлөлт оруулах эсвэл шинэчлэн батлах шаардлага бий эсэхийг тогтоох боломжтой.

1.2.Үнэлгээ хийх хүрээг тогтоох

Үнэлгээний хүрээг тогтоох ажиллагаа нь хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн үр дагаврыг судлах явцад агуулгын хувьд чухал ач холбогдолтой, нөлөөлөл үзүүлэх хамгийн гол зохицуулалтыг тодорхойлоход чиглэдэг. Өөрөөр хэлбэл, үнэлгээ хийх болсон шалтгаан (өмнө тодорхойлсон)-тай харилцан уялдаа, хамааралтайгаар хийгдэх ажиллагаа бөгөөд

тодорхойлогдсон эерэг, сөрөг нөхцөл байдал, хүндрэл бэрхшээл, тулгамдсан асуудал, үр дагавар бүхий харилцаатай холбогдсон хуулийн зохицуулалтыг илрүүлнэ.

Үнэлгээний хүрээг тогтоохдоо үнэлгээ хийх ажлын төлөвлөлт, зохион байгуулалт, хүний нөөц, цаг хугацаа, гарах зардлыг заавал харгалзан үзэх нь чухал. Хуулийг бүхэлд нь үнэлэх ажиллагааны зардал ихэвчлэн хэт өндөр гардаг тул зөвхөн тухайн хуулийн зорилго, үнэлгээний шалгуурт хамгийн ихээр нөлөөлж болохуйц хуулийн зохицуулалтыг зөв сонгох шаардлагатай.

Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн 51.4 дэх хэсэгт “Хууль тогтоомжийн зохицуулах харилцааны онцлог, асуудлаас хамааран хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн үр дагаврын үнэлгээ хийхдээ хууль тогтоомжид бүхэлд нь эсхүл түүний зарим зүйл, хэсэг, заалтыг сонгож болно” гэж заасны дагуу Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тухай хуулийн практикт хэрэгжүүлэхэд хүндрэлтэй, маргаан дагуулж буй эрх зүйн хийдэл, давхардал, хоёрдмол утгатай, иргэд, олон нийтийн зүгээс шүүмжлэл дагуулж буй зохицуулалтуудыг сонгон авах нь зүйтэй хэмээн үзсэн болно. Энэ хүрээнд тус хуулийн албан татвар ногдох орлогоос хасагдах зардалтай холбоотой зохицуулалт, албан татварын хувь, хэмжээтэй холбоотой зохицуулалт, албан татвар тайлагнах болон татварын хялбаршуулсан горимтой холбоотой зохицуулалтыг сонгон авч судлан үзлээ.

1.3.Шалгуур үзүүлэлтийг сонгосон үндэслэл

“Хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийх аргачлал”-ын дагуу дээрх хуулийн хэрэгжилтийг үнэлэхэд оновчтой, бодитой, хэмжиж болохуйц байдлыг баримталж, мөн үнэлгээний хүрээ, онцлогоос хамааран дараах шалгуур үзүүлэлтийг сонгосон болно. Үүнд:

- 1.“Зорилгод хүрсэн түвшин”
- 2.“Практикт нийцэж байгаа байдал”

1.3.1.“Зорилгод хүрсэн түвшин” шалгуур үзүүлэлтийг сонгосон үндэслэл

ААНОАТтХ-ийн 1 дүгээр зүйлд тус хуулийн зорилгыг “...аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татвар ногдуулах, уг албан татварыг төсөвт төлөх, тайлагнахтай холбогдсон харилцааг зохицуулахад оршино...” гэж тодорхойлжээ. Иймд тус хуулийн дээр дурдсан зорилгыг хангахад чиглэсэн зүйл, заалтуудыг сонгож “Зорилгод хүрсэн түвшин” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд үнэлгээг хийлээ. Сонгосон зүйл, заалтыг хүснэгтээр үзүүлбэл:

**Хүснэгт 1. “Зорилгод хүрсэн түвшин” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд
сонгосон зүйл, заалтууд**

№	Сонгосон зүйл, заалт	Зүйл, заалтын агуулга
1.	15 дугаар зүйлийн 15.7, 15.8 дахь хэсэг	15 дугаар зүйл. Албан татвар ногдох орлогоос хасагдах бусад зардал 15.7. Эрх бүхий байгууллагаас тогтоосон стандартад нийцсэн олон нийтэд үйлчлэх зориулалт бүхий ариун цэврийн байгууламж шинээр байгуулсан болон засварласантай шууд холбогдон гарсан энэ хуулийн 13 дугаар зүйлд заасан шаардлага хангасан зардлыг 100 хувиар нэмэгдүүлэн албан татвар ногдох орлогоос хасаж тооцно. 15.8. Ойр орчмын гудамж талбайд эрх бүхий байгууллагаас тогтоосон стандартад нийцсэн хяналтын камер худалдан авч суурилуулахтай шууд холбогдон гарсан энэ хуулийн 13 дугаар зүйлд заасан шаардлага хангасан зардлыг 100 хувиар нэмэгдүүлэн албан татвар ногдох орлогоос хасаж тооцно. /
2.	20 дугаар зүйлийн 20.1 дэх хэсэг	20 дугаар зүйл. Албан татварын хувь, хэмжээ 20.1. Энэ хуулийн 18.2, 18.3, 18.4, 18.5-д заасны дагуу тодорхойлоход 0-6 тэрбум төгрөгийн албан татвар ногдуулах тухайн жилийн орлого олсон тохиолдолд 10 хувиар, 6 тэрбум төгрөгөөс дээш албан татвар ногдуулах тухайн жилийн орлого олсон тохиолдолд 600 сая төгрөг дээр 6 тэрбумаас дээш давсан орлогод 25 хувиар нэмж албан татвар ногдуулна.
3.	20 дугаар зүйлийн 20.2.7 дахь заалт	20 дугаар зүйл. Албан татварын хувь, хэмжээ 20.2. Албан татвар төлөгчийн дараах албан татвар ногдуулах орлогод доор дурдсан хувиар тооцож албан татвар ногдуулна: 20.2.7. энэ хуулийн 20.1-д заасныг үл харгалзан энэ хуулийн 18.2, 18.3, 18.4, 18.5-д заасан жилийн 300 сая төгрөг хүртэл албан татвар ногдох орлого олсон, энэ хуулийн 22.1.1, 22.1.2, 22.1.3-т зааснаас бусад салбарт үйл ажиллагаа явуулж байгаа албан татвар төлөгчийн тухайн албан татвар ногдуулах орлогод 1 хувиар.

1.3.2. “Практикт нийцэж байгаа байдал” шалгуур үзүүлэлтийг сонгосон үндэслэл

Энэхүү шалгуур үзүүлэлт нь тухайн хууль тогтоомжийн зохицуулалт практикт хэрхэн хэрэгжиж байгаа, түүний эерэг, сөрөг үр дагавар, хэрэгжүүлэхэд хүндрэл, бэрхшээл гарч байгаа эсэхийг тодорхойлоход чиглэгддэг. Иймд судалгааны энэ хэсэгт тус хуулийн зарим зохицуулалтыг сонгож, уг зүйл, заалт практикт хэрхэн хэрэгжиж байгаа байдал, түүний эерэг болон сөрөг үр дагавар, хэрэгжүүлэхэд гарч буй хүндрэл, бэрхшээл байгаа эсэхийг тодорхойлохыг зорьсон болно. Сонгосон зүйл, заалтыг хүснэгтээр үзүүлбэл:

**Хүснэгт 2. “Практикт нийцэж байгаа байдал” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд
сонгосон зүйл, заалтууд**

№	Сонгосон зүйл, заалт	Зүйл, заалтын агуулга
1.	17 дугаар зүйлийн 17.11 дэх хэсэг	17.11. Албан татвар төлөгчийн тухайн улиралд шинээр эзэмшсэн хөрөнгийн элэгдэл, хорогдлын шимтгэлийг дараагийн сарын эхний өдрөөс эхлэн тооцно.
2.	22 дугаар зүйлийн 22.1 дэх хэсэг	22 дугаар зүйл. Албан татварын хөнгөлөлт 22.1. Энэ хуулийн 18.2, 18.3, 18.4, 18.5-д заасан албан татвар ногдох орлогыг 1.5 тэрбум төгрөгөөс ихгүй байхаар жилийн эцсийн татварын тайланд тусгасан, доор дурдсанаас бусад салбарт үйл ажиллагаа явуулдаг, энэ хуулийн 20.2.7-д зааснаас бусад Монгол Улсын хуулийн дагуу үүсгэн байгуулагдсан албан татвар төлөгчийн энэ хуулийн 20.1-д заасны дагуу ногдуулсан албан татварыг 90 хувиар хөнгөлнө:
3.	22 дугаар зүйлийн 22.5.1, 22.5.3, 22.5.7-22.5.9 дэх заалт	22.5. Дараах орлогод албан татварын хөнгөлөлт үзүүлнэ: 22.5.1. аймаг, хот, сумын төв нь нийслэл Улаанбаатар хотоос 500 км-ээс хол алслагдсан аймаг, хот, суманд байнгын үйл ажиллагаа явуулдаг, хуулийн этгээдийн ерөнхий захиргаа нь тухайн орон нутагт бүртгэлтэй, орон нутгийн татварын албатай харьцдаг, ажлын байр бий болгож /нийгмийн даатгалын шимтгэл төлөлтөөр баталгаажсан/ байгаа энэ хуулийн 5.3.1-д заасан албан татвар төлөгчийн тухайн аймаг, хот, сумын нутаг дэвсгэр дээр явуулсан үйл ажиллагаанаас олсон энэ хуулийн 7.4.1-д заасан албан татвар ногдох орлогод ногдох албан татварыг аймаг, хот, сумын төв нь нийслэл Улаанбаатар хотоос 500

		км-ээс хол алслагдсан аймаг, хот, суманд 50 хувиар, 1000 км-ээс хол алслагдсан аймаг, хот, суманд 90 хувиар; 22.5.3.байгалийн нөөцийг хэмнэлттэй ашиглах, орчны бохирдол, хаягдлыг багасгах, байгальд ээлтэй техник, тоног төхөөрөмжийг борлуулсан орлогод ногдох албан татварыг; 22.5.7.чөлөөт бүсэд зориулсан эрчим хүч, дулааны эх үүсвэр, шугам сүлжээ, цэвэр усан хангамж, ариутгах татуурга, авто зам, төмөр зам, нисэх онгоцны буудал, харилцаа холбооны үндсэн сүлжээ зэрэг дэд бүтцэд 500.0 мянган америк доллар буюу түүнээс дээш хэмжээний хөрөнгө оруулсан аж ахуйн нэгжийн чөлөөт бүсээс олсон орлогод оруулсан хөрөнгө оруулалтын 50 хувьтай тэнцэх хэмжээний орлогод ногдох албан татварыг; 22.5.8.чөлөөт бүсэд агуулах, ачиж буулгах байгууламж, зочид буудал, аялал жуулчлалын цогцолбор, импортыг орлох болон экспортын бүтээгдэхүүний үйлдвэр байгуулахад 300.0 мянган америк доллар буюу түүнээс дээш хэмжээний хөрөнгө оруулсан аж ахуйн нэгжийн чөлөөт бүсээс олсон орлогод оруулсан хөрөнгө оруулалтын 50 хувьтай тэнцэх хэмжээний орлогод ногдох албан татварыг; 22.5.9.тодорхой нутаг дэвсгэрийн усны нөөцийг нэмэгдүүлэх, усны найдвартай хангамжийг бүрдүүлэх зорилгоор байгалийн усны чанарыг сайжруулах, гол, горхийг нөхөн сэргээх арга хэмжээг санхүүжүүлсэн иргэн, аж ахуйн нэгж, байгууллагын тухайн арга хэмжээнд зарцуулсан хэмжээний орлогод ногдох албан татварыг.
4.	26 дугаар зүйлийн 26.1-26.2 дахь хэсэг	26 дугаар зүйл.Албан татварыг тайлагнах 26.1.Өмнөх татварын жилийн албан татвар ногдуулах орлого нь 6 тэрбум төгрөг ба түүнээс дээш бол уг албан татвар төлөгч тухайн татварын жилийн улирлын татварын тайланг дараагийн улирлын эхний сарын 20-ны дотор, жилийн эцсийн татварын тайланг дараа оны 02 дугаар сарын 10-ны дотор харьяалах татварын албанд хүргүүлнэ. 26.2.Татварын өмнөх жилийн албан татвар ногдуулах орлого нь 6 тэрбум төгрөг хүртэл энэ хуулийн 29.1-д заасны дагуу татварын албанд бүртгүүлээгүй албан татвар төлөгч тухайн татварын жилийн эхний хагас жилийн татварын тайланг 07 дугаар сарын 20-ны дотор, жилийн эцсийн татварын тайланг дараа оны 02 дугаар сарын 10-ны дотор гаргаж, харьяалах татварын албанд хүргүүлнэ.
5.	29 дүгээр зүйлийн 29.1 дэх хэсэг	29 дүгээр зүйл.Татварын хялбаршуулсан горим 29.1.Өмнөх татварын жилийн тайлангаар баталгаажсан борлуулалтын нийт орлогын хэмжээ 50.0 сая төгрөгөөс бага бол тухайн албан татвар төлөгч тухайн татварын жилийн 3 дугаар улиралд багтаан хүсэлт гаргасныг харьяалах татварын алба бүртгэж авсан тохиолдолд дараагийн татварын жилээс эхлэн тухайн албан татвар төлөгчийн үйл ажиллагааны орлогын нийт дүнгээр албан татвар ногдуулах орлогыг тодорхойлж болно.
6.	30 дугаар зүйлийн 30.2, 30.8 дахь хэсэг	30 дугаар зүйл.Эцсийн эзэмшигчийн хувьцаа, хувь оролцоог өөрчлөх замаар эрх борлуулсан, шилжүүлсний татварын харилцаа 30.2.Эцсийн эзэмшигчийн эзэмшиж байгаа хувьцаа, хувь оролцоо, саналын эрхийг борлуулах, шилжүүлэх замаар Монгол Улсын хууль тогтоомжийн дагуу олгосон газар эзэмших, ашиглах эрх, ашигт малтмал, цацраг идэвхт ашигт малтмал, газрын тосны хайгуулын болон ашиглалтын тусгай зөвшөөрлийг бүрэн буюу хэсэгчлэн борлуулах, шилжүүлэхтэй холбогдон олсон орлогыг тухайн эрх эзэмшигч аж ахуйн нэгжийн энэ хуулийн 10.1.2-т заасан орлогод тооцно. 30.8.Эцсийн эзэмшигч нь эрх эзэмшигчийн тухайд төлөөлүүлэн эзэмшиж буй байгаа хувьцаа, хувь оролцоо, саналын эрхийн нийт дүн, хэмжээг өөрчлөлгүйгээр эрх эзэмшигчээс эцсийн эзэмшигч хүртэлх үргэлжилсэн хэлхээ холбоонд хамаарах хуулийн этгээд хооронд хувьцаа шилжүүлэх, нэгдэх, нийлэх, тусгаарлах, шинэ хуулийн этгээд үүсгэн байгуулах хэлбэрээр хэлхээ холбоо доторх хувьцаа, хувь оролцоо, саналын эрхийн бүтцийг өөрчилсөн тохиолдолд эрх борлуулсан, шилжүүлсэн гэж үзэхгүй.

1.4. Үнэлгээний харьцуулах хэлбэрийг сонгох

Хуулийн хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийхдээ үнэлэх болсон шалтгаан, үнэлгээний хүрээ, шалгуур үзүүлэлт зэргийг харгалзан дор дурдсан харьцуулах хэлбэрүүдээс сонгоно. Үүнд:

- Байх ёстой болон одоо байгаа;

- Хууль тогтоомж батлагдахаас өмнөх болон хууль тогтоомж батлагдсанаас хойших;
- Хууль хүчин төгөлдөр үйлчилж эхэлснээс хойших;
- Тохиолдол судлах.

Хүснэгт 3. “Үнэлгээний харьцуулах хэлбэрийн тайлбар”

№	Харьцуулах хэлбэр	Ойлголт, онцлог
1.	Байх ёстой болон одоо байгаа	Хуулиар тогтоосон “байх ёстой” үзүүлэлт практикт хэр байгааг илрүүлэх зорилготой. Үнэлгээ хийх хуульд байвал зохих тодорхой абсолют үзүүлэлтийг зааж өгсөн тохиолдолд одоо бодит байгаа үзүүлэлттэй харьцуулна.
2.	Хууль тогтоомж батлагдахаас өмнөх болон хууль тогтоомж батлагдсанаас хойш	Хууль хүчин төгөлдөр үйлчлэхээс өмнөх нөхцөл байдлыг хууль хүчин төгөлдөр хэрэгжсэний дараах буюу хуулийн хэрэгжилтийн явцад гарч буй үр дагавартай харьцуулна.
3.	Хууль хүчин төгөлдөр үйлчилж эхэлснээс хойш	Хууль хүчин төгөлдөр үйлчилж эхэлснээс хойш нөхцөл байдал хэрхэн өөрчлөгдсөнийг он дарааллаар тогтоон харьцуулна.
4.	Тохиолдол судлах	Хууль, эсхүл үнэлгээний хүрээгээр тогтоогдсон зүйл, заалт өөр орчин нөхцөлд (бусад улсад, өөр орон нутагт гэх зэрэг) хэрхэн хэрэгжиж буй байдлыг харьцуулна.

Судалгааны явцад ААНОАТХ-ийн зарим зүйл, заалтын хэрэгжилтийн үр дагаврыг үнэлэхдээ байх ёстой болон одоо байгаа, хууль тогтоомж батлагдахаас өмнөх болон хууль тогтоомж батлагдсанаас хойших, хууль хүчин төгөлдөр үйлчилж эхэлснээс хойших, тохиолдол судлах харьцуулах хэлбэрийг аль тохирохыг ашиглана. Мөн гадаад орнуудын эрх зүйн зохицуулалт, сайн туршлагыг харьцуулан судална.

Судалгааны явцад хууль тогтоомжоос сонгон авсан зохицуулалтын “байх ёстой” үзүүлэлт практикт хэр байгааг илрүүлэхэд буюу хууль хүчин төгөлдөр үйлчлэхээс өмнөх нөхцөл байдлыг хууль хүчин төгөлдөр хэрэгжсэний дараах буюу хуулийн хэрэгжилтийн явцад гарч буй үр дагавартай харьцуулах харьцуулалтын хэлбэрийг ашиглав.

1.5. Шалгуур үзүүлэлтийг томъёолох

Шалгуур үзүүлэлтийг томъёолохдоо сонгосон шалгуур үзүүлэлт тус бүрээр ААНОАТХ-ийн сонгон авсан зүйл, хэсэг, заалтад тохируулан дараах таамаглал дэвшүүлж, асуулт боловсрууллаа:

Зорилгод хүрсэн түвшин шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд:

Шалгуур үзүүлэлтийн томъёолол 1. ААНОАТХ-ийн 15 дугаар зүйлийн 15.7, 15.8 дахь хэсэгт заасан албан татвар ногдох орлогоос хасагдах бусад зардалтай холбоотой зохицуулалт зорилгодоо хүрсэн эсэх.

Шалгуур үзүүлэлтийн томъёолол 2. ААНОАТХ-ийн 20 дугаар зүйлийн 20.1 дэх хэсэгт заасан албан татварын хувь, хэмжээтэй холбоотой зохицуулалт зорилгодоо хүрсэн эсэх.

Шалгуур үзүүлэлтийн томъёолол 3. ААНОАТХ-ийн 20 дугаар зүйлийн 20.2.7-д заасан 1 хувиар албан татвар оногдуулахтай холбоотой зохицуулалт зорилгодоо хүрсэн эсэх.

Практикт нийцэж буй байдал шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд:

Шалгуур үзүүлэлтийн томъёолол 1. ААНОАТХ-ийн 17 дугаар зүйлийн 17.11 дэх хэсэгт заасан хөрөнгийн элэгдэл, хорогдлын шимтгэл тооцох хугацааны зохицуулалт практикт хэрхэн хэрэгжиж байна вэ? Тус зохицуулалтыг хэрэгжүүлэхэд хүндрэл, бэрхшээл тулгарч байгаа эсэх.

Шалгуур үзүүлэлтийн томъёолол 2. Хуулийн 22 дугаар зүйлийн 22.1 дэх хэсэгт заасан албан татварыг 90 хувиар хөнгөлөх зохицуулалт практикт хэрхэн хэрэгжиж байна вэ? (албан татвар ногдуулах босгын дагуу 10 хувь, 25 хувиар албан татварыг ногдуулалт, татварын хувь хэмжээ тохиромжтой эсэх, жижиг дунд үйлдвэрлэл, бизнес эрхлэгчдэд татварын ачаалал хэт их биш байгаа эсэх, том аж ахуйн нэгжүүдэд татварын ачаалал тохиромжтой байгаа эсэх, татварын орлогын төлөвлөгөөний гүйцэтгэл жил бүр биелж байгаа эсэхийг судална)

Шалгуур үзүүлэлтийн томъёолол 3. ААНОАТТХ-ийн 22 дугаар зүйлийн 22.5 дахь хэсэгт заасан албан татварыг хөнгөлөхтэй холбоотой зохицуулалт практикт хэрхэн хэрэгжиж байна вэ? Тус зохицуулалтыг хэрэгжүүлэхэд хүндрэл, бэрхшээл тулгарч байгаа эсэх. /22 дугаар зүйлийн 22.5.1, 22.5.3, 22.5.7-22.5.9 дэх заалтын хүрээнд/

Шалгуур үзүүлэлтийн томъёолол 4. ААНОАТТХ-ийн 26 дугаар зүйлд заасан албан татварыг тайлагнах зохицуулалтууд практикт хэрхэн хэрэгжиж байна вэ? Тус зохицуулалтыг хэрэгжүүлэхэд хүндрэл, бэрхшээл тулгарч байгаа эсэх. /26 дугаар зүйлийн 26.1., 26.2 дахь хэсгийн хүрээнд/

Шалгуур үзүүлэлтийн томъёолол 5. ААНОАТТХ-ийн 29 дүгээр зүйлийн 29.1 дэх хэсэгт заасан татварын хялбаршуулсан горимтой холбоотой зохицуулалт практикт хэрхэн хэрэгжиж байна вэ? Тус зохицуулалтыг хэрэгжүүлэхэд хүндрэл, бэрхшээл тулгарч байгаа эсэх.

Шалгуур үзүүлэлтийн томъёолол 6. Хуулийн 30 дугаар зүйлийн 30.2, 30.8 дахь хэсэгт заасан эцсийн эзэмшигчийн хувьцаа, хувь оролцоог өөрчлөх замаар эрх борлуулсан, шилжүүлсний орлогод эрх борлуулсны орлогын албан татвар ногдуулах заалт практикт хэрхэн хэрэгжиж байна вэ?

1.6. Мэдээлэл цуглуулах аргыг сонгох

Уг үнэлгээний ажилд анхдагч болон хоёрдогч эх сурвалжуудыг хамтатган ашигласан бөгөөд үнэлгээний хүрээнээс хамаарч өөр хоорондоо ялгаатай мэдээллийг ашигласан болно. Хоёрдогч эх сурвалжаар холбогдох хууль тогтоомж, онолын үндэслэл, татварын алба болон татвар төлөгчдөөс хуулийг хэрэгжүүлэхэд үүсдэг тулгамдсан асуудал, хүндрэл, бэрхшээлийг хэлэлцүүлэг, санал асуулгаар тодорхойлсон үр дүн, мэргэжлийн болон салбарын аж ахуйн нэгжүүд, эрдэмтэн, судлаачидтай хийсэн уулзалт, хэлэлцүүлэг, татварын маргаан таслах зөвлөл болон захиргааны хэргийн шүүхийн шийдвэр зэрэг мэдээллийг ашигласан болно.

Мэдээлэл цуглуулах арга:

- Байгаа мэдээллийг цуглуулж ашиглах;
- Холбогдох субъектээс судалгаа авах аргыг сонгон хэрэгжүүлээ.

Байгаа мэдээллийг цуглуулах хүрээнд: Энэ аргын хүрээнд ТЭХ (2019 он), түүний үзэл баримтлал, ААНОАТТХ (2006 он, 2019 он), түүний үзэл баримтлал, ТЭХ-ийн 32 дугаар зүйлд заасан Татварын бүртгэл, мэдээллийн нэгдсэн санд байгаа татвар төлөгчийн бүртгэл, татварын тайлагнал, албан татвар ногдуулалт, төлөлт, албан татварын хөнгөлөлт, чөлөөлөлт, татварын маргаан таслах зөвлөлийн зөрчлийн сангийн судалгаа, захиргааны хэргийн шүүхээр шийдвэрлэгдсэн хэрэг маргааны судалгаа, Зөрчлийн тухай хуулийн дагуу шийтгэл оногдуулсан зөрчлийн судалгаа, УБЕГ-ын мэдээлэл, олон улсын туршлага зэрэг;

Холбогдох субъектээс судалгаа авах хүрээнд: Энэ аргын хүрээнд эрх зүйн зохицуулалтыг хэрэгжүүлэх явцад тулгамдаж буй асуудлыг илрүүлэхийн тулд татвар төлөгч, татварын улсын байцаагчид, эрдэмтэн, судлаач, мэргэжлийн болон салбарын холбоод, том, дунд, жижиг, бичил сегментийн аж ахуйн нэгж, байгууллагууд, мэргэшсэн нягтлан бодогчид болон татварын мэргэшсэн зөвлөхүүдтэй хийсэн олон удаагийн хэлэлцүүлэг, уулзалт,

ярилцлага, нээлттэй санал асуулгаар судалгаа авч, холбогдох байгууллагаас үйл ажиллагааны тайлан, судалгаа, бусад мэдээллийг гаргуулан авч үнэлгээ хийхэд ашиглав.

ХОЁР. ХЭРЭГЖҮҮЛЭХ ҮЕ ШАТ

Хэрэгжүүлэх үе шатны гол зорилго нь хэрэгцээтэй, шаардлагатай байгаа ач холбогдол бүхий мэдээллийг цуглуулан судалснаар хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн явц дахь ололтыг бататгах, түүний хэрэгжилтийн бодит байдалд дүн шинжилгээ хийж, гарч байгаа хүндрэл, бэрхшээлтэй асуудал, нийгэмд үзүүлж байгаа эерэг, сөрөг нөлөөллийг илрүүлэх, цаашид тухайн хууль тогтоомжийг зохистой, үр дүнтэй хэрэгжүүлэх боломжит хувилбарыг тодорхойлох юм.

ХУУЛЬ ТОГТООМЖ, БОДЛОГЫН БАРИМТ БИЧИГ

- Татварын ерөнхий хууль
- Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тухай хууль
- Компанийн тухай хууль
- Зөрчлийн тухай хууль
- Төсвийн тухай хууль
- Алсын хараа-2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого;
- Монгол Улсын Засгийн Газрын 2020-2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр.

ГУРАВ. ҮНЭЛЭХ ҮЕ ШАТ

ААНОАТТХ 2019 оны 03 дугаар сарын 22-ны өдөр батлагдаж, 2020 оны 01 дүгээр сарын 01-ний өдрөөс эхлэн даган мөрдөж эхэлсэн. Хэрэгжилтийн явцад нийтдээ 19 удаагийн хуулиар нэмэлт, өөрчлөлт оруулсан бөгөөд хуулийн хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийгээгүй байна.

Иймд ААНОАТТХ-ийн хэрэгжилтийн байдалд судалгаа хийж, татварын хууль тогтоомж хэрэгжүүлэхэд үүссэн хүндрэлтэй асуудал, татвар алба болон татвар төлөгч хооронд маргаан үүсдэг асуудал, олон нийтийн дунд зохион байгуулсан хэлэлцүүлэг, санал, асуулгын үр дүнд үндэслэн ААНОАТТХ-ийн зарим зүйл, заалтыг сонгон авч хэрэгжилтийн үр дагаврыг үнэлэх аргачлалын дагуу үнэлж дүгнэхийг зорьсон болно.

3.1.“ЗОРИЛГОД ХҮРСЭН ТҮВШИН” ШАЛГУУР ҮЗҮҮЛЭЛТИЙН ХҮРЭЭНД ҮНЭЛСЭН БАЙДАЛ

Шалгуур үзүүлэлтийн томъёолол 1. ААНОАТТХ-ийн 15 дугаар зүйлийн 15.7, 15.8 дахь хэсэгт заасан албан татвар ногдох орлогоос хасагдах бусад зардалтай холбоотой зохицуулалт зорилгодоо хүрсэн эсэх.

Үнэлгээ: ААНОАТТХ-ийн 15 дугаар зүйлд албан татвар ногдох орлогоос хасагдах бусад зардлын харилцааг зохицуулсан бөгөөд 15.7-д “Эрх бүхий байгууллагаас тогтоосон стандартад нийцсэн олон нийтэд үйлчлэх зориулалт бүхий ариун цэврийн байгууламж шинээр байгуулсан болон засварласантай шууд холбогдон гарсан энэ хуулийн 13 дугаар зүйлд заасан шаардлага хангасан зардлыг 100 хувиар нэмэгдүүлэн албан татвар ногдох орлогоос хасаж тооцно.” мөн 15.8-д “Ойр орчмын гудамж талбайд эрх бүхий байгууллагаас тогтоосон стандартад нийцсэн хяналтын камер худалдан авч суурилуулахтай шууд холбогдон гарсан энэ хуулийн 13 дугаар зүйлд заасан шаардлага хангасан зардлыг 100 хувиар нэмэгдүүлэн албан татвар ногдох орлогоос хасаж тооцно.” гэж тус тус заасан.

Энэхүү зохицуулалтуудыг ААНОАТТХ-д нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай 2024 оны 06 дугаар сарын 05-ны өдрийн хуулиар нэмсэн бөгөөд 2025 оны 06 дугаар сарын 01-ний өдрөөс эхлэн дагаж мөрдөхөөр хуульчилсан байна.

Иймд, энэхүү хуулийн зохицуулалтууд хүчин төгөлдөр хэрэгжих хугацаа болоогүй тул хэрэгжилтийг үнэлэх боломжгүй юм. Харин Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн 24.2-т зааснаар хуулийн давхардлыг арилгах, нийцлийг хангуулах зорилгоор өөрчлөлт оруулах хуулийн төслийг боловсруулах саналтай байна. Үүнд:

ААНОАТХ-ийн 22 дугаар зүйлийн 22.9 дэх хэсэгт “Албан татвар төлөгчийн орлого олох үйл ажиллагаатай хамааралгүй доор дурдсан үйл ажиллагааг нийгмийн хариуцлагын хүрээнд дэмжих зорилгоор элэгдэл тооцох үндсэн хөрөнгөд оруулсан хөрөнгө оруулалт, харилцан хамааралгүй бусад этгээдэд олгосон санхүүгийн дэмжлэг, хандивын зардлыг энэ хуулийн 20.1-д заасны дагуу ногдуулсан албан татвараас хасаж хөнгөлнө. Хөнгөлөх дүн нь тухайн татварын жилийн татвар ногдох орлогын 1 хувь хүртэл хэмжээнээс хэтрэхгүй байна.

22.9.4.нийтийн эзэмшлийн зам, талбай, цэцэрлэгт хүрээлэн барьж байгуулах, ашиглах, хамгаалах, тохижуулах, цэцэрлэгжүүлэх, нийтийн тээврийн хөгжлийг дэмжих” гэж заасантай хуулийн 15.7, 15.8 дахь хэсгийн зохицуулалтуудыг нэгтгэж, “нийтийн эзэмшлийн зам, талбай, цэцэрлэгт хүрээлэн барьж байгуулах, ашиглах, хамгаалах, олон нийтэд үйлчлэх зориулалт бүхий ариун цэврийн байгууламж шинээр байгуулах болон засварлах, хяналтын камер суурилуулах, тохижуулах, цэцэрлэгжүүлэх, нийтийн тээврийн хөгжлийг дэмжих” гэж өөрчлөн найруулах.

Шалгуур үзүүлэлтийн томъёолол 2. ААНОАТХ-ийн 20 дугаар зүйлийн 20.1 дэх хэсэгт заасан албан татварын хувь хэмжээтэй холбоотой зохицуулалт зорилгодоо хүрсэн эсэх.

ААНОАТХ-ийн 20 дугаар зүйлийн 20.1 дэх хэсэгт заасан албан татварын хувь, хэмжээтэй холбоотой зохицуулалт зорилгодоо хүрсэн эсэхийг албан татвар ногдуулах босгын дагуу 10 хувь, 25 хувиар албан татварыг ногдуулалт, татварын хувь хэмжээ тохиромжтой эсэх, жижиг дунд үйлдвэрлэл, том аж ахуйн нэгжүүдэд татварын ачаалал тохиромжтой байгаа эсэх, татварын орлогын төлөвлөгөөний гүйцэтгэл жил бүр биелж байгаа эсэхийг судалж, харин тус зүйлийн 20.2.7 дахь заалтыг ААН бүр өөрт ногдох албан татварыг төлдөг эсэх, ААНОАТ-ын ачааллыг судалж дүгнэсэн болно.

Үнэлгээ: Татварын хувь хэмжээ гэдэг нь татвар ногдуулах нэгж /суурь/-ээс татварын төлбөрийг тодорхойлох хэмжээ юм.²

ААНОАТХ-ийн 20 дугаар зүйлд албан татварын хувь хэмжээг тодорхойлсон бөгөөд тус зүйлийн 20.1-д “Энэ хуулийн 18.2, 18.3, 18.4, 18.5-д заасны дагуу тодорхойлоход 0-6 тэрбум төгрөгийн албан татвар ногдуулах тухайн жилийн орлого олсон тохиолдолд 10 хувиар, 6 тэрбум төгрөгөөс дээш албан татвар ногдуулах тухайн жилийн орлого олсон тохиолдолд 600 сая төгрөг дээр 6 тэрбумаас дээш давсан орлогод 25 хувиар нэмж албан татвар ногдуулна” гэж заажээ.

Татварын хувь хэмжээ нь орлогын хэмжээгээр өөрчлөгддөг нь жижиг, дунд аж ахуйн нэгжүүдийн хувьд эерэг нөлөө үзүүлэх зорилгоор хуульчлагдсан. Тухайлбал, 0-6 тэрбум төгрөгийн орлоготой аж ахуйн нэгжид 10 хувийн татвар ногдуулдаг нь эдгээр компанид татварын ачааллыг бууруулах, бизнесийн орчныг дэмжих боломжийг бүрдүүлдэг. Энэ нь жижиг бизнесүүдийн өсөн нэмэгдэх боломжийг дэмжих зорилготой байна. Харин 6 тэрбум төгрөгөөс дээш орлоготой аж ахуйн нэгжүүдийн хувьд татварын хувь хэмжээ 25 хувьд хүрч байгаа нь төсвийн орлогыг нэмэгдүүлэх, мөн томоохон орлоготой компаниудаас илүү татварын ачааллыг үүрдэг байхад чиглэсэн зохицуулалт юм.

ААНОАТ нь дунджаар Татварын нийт орлогын 31 гаруй хувийг бүрдүүлдэг бөгөөд ААНОАТ-ын орлого бүрдүүлэлтийг 2020-2023 оны эдийн засгийн салбараар ангилан үзэхэд уул уурхайн салбар нийт татварын 52.4 хувийг бүрдүүлж байна.

---

² П.Одгэрэл, Татварын эрх зүйн ерөнхий анги /Захиргааны ерөнхий хууль ба Татварын ерөнхий хууль/, 29 дэх тал.

Хуулийн хэрэгжилтийн хугацаанд буюу 2020-2023 оны тайлагналаар, 0-6 тэрбум төгрөгийн албан татвар ногдуулах орлого олсон 151,891 татвар төлөгчөөс 10 хувиар татвар ногдуулж, нийт 896.3 тэрбум төгрөгийн татвар төлөгдсөн байна. Мөн 6 тэрбум төгрөгөөс дээш албан татвар ногдуулах орлого олсон 399 татвар төлөгчөөс шаталсан хувь хэмжээгээр татвар ногдуулж, нийт 5,233.6 тэрбум төгрөгийн татвар төлөгдсөн байна.

Шаталсан хувиар албан татвар ногдуулж, төлдөг татвар төлөгчийн тоо 2020-2023 он тус бүрийн тайлагналыг тодруулбал, 2020 онд 336, 2021 онд 349, 2022 онд 376, 2023 онд 399 татвар төлөгч шаталсан хувиар татвар төлсөн байна. Мөн шаталсан хувиар татвар төлдөг аж ахуйн нэгжийг салбарын ангиллаар үзэхэд, уул уурхайн салбар чухал байр суурийг эзэлж байна.

ААНОАТ-ын 2023 оны төлөвлөгөөний биелэлтээр үнэлэхэд, нийт ногдлын 70.4 хувь нь хугацаандаа төсөвт төлөгдсөн бөгөөд үлдэх 29.6 хувь нь хуулийн хугацаанд төлөөгүй байна.

"Татварын хуулийн шинэчлэл-2025" хэлэлцүүлэг, санал асуулгын үр дүнгээс харахад, тус хуулийн 20.1-д заасан татварын хувь хэмжээг бууруулах эсхүл шаталсан хувийг бууруулах, мөн 6 тэрбум төгрөгийн албан татвар ногдуулах орлогын босгыг нэмэгдүүлэхтэй холбоотой саналууд ирсэн байна.

Түүнчлэн, татвар төлөгчид шаталсан хувиар албан татварыг төлөхөөс зайлсхийх зорилгоор үйл ажиллагааны чиглэлийг тусгаарлах, хуваах замаар компаниа жижиглэх хэлбэрт шилжиж, татварын ачааллаа бууруулах арга замыг эрэлхийлж болзошгүй эрсдэлтэй.

Энэхүү асуудлыг шийдвэрлэхийн тулд шатлалын босгыг нэмэгдүүлэх шаардлагатай. Учир нь 2019 онд батлагдсан хуулийн шатлалын босго 2025 оны байдлаар бараа бүтээгдэхүүний үнэ болон инфляцийн түвшинтэй харьцуулахад өөрчлөгдөөгүй байна. Энэ нь 0-6 тэрбум болон 6 тэрбум төгрөгөөс дээш шатлалын босгыг нэмэгдүүлэх шаардлагатайг илэрхийлж байна.

Тус зохицуулалтыг албан татвар ногдуулах босгын дагуу 10 хувь, 25 хувиар албан татварын ногдуулалт, татварын хувь хэмжээ тохиромжтой эсэх, жижиг дунд үйлдвэрлэл, том аж ахуйн нэгжүүдэд татварын ачаалал тохиромжтой байгаа эсэх, татварын орлогын төлөвлөгөөний гүйцэтгэл жил бүр биелж байгаа эсэхийг судлан дүгнэхэд тус зохицуулалтын дагуу татвар төлөхөөс зайлсхийж байж болзошгүй нөхцөл байдал тогтоогдож байгаа нь тус зохицуулалтыг зорилгодоо хангалттай хүрч чадахгүй байгааг илэрхийлж байна.

Нөгөөтээгүүр, төрийн татвар хураах үйл ажиллагаа нь шударга ёсыг эрхэмлэсэн, ил тод, бүгдэд ойлгомжтой, татварын дарамт адил тэгшээр хуваарилагдсан байж хэмээн иргэдэд хүлээн зөвшөөрөгддөг³ гэдгийг харгалзан үзэж татвар төлөгчийн хувьд татварыг зөвтгөж, хүлээн зөвшөөрөх нөхцөлийг бүрдүүлэх нь чухал юм.⁴ Тиймээс энэхүү зохицуулалтыг эдийн засгийн нөхцөл байдалд нийцүүлэн, нэмэлт, өөрчлөлт оруулах шаардлагатай гэж үзэж байна.

Шалгуур үзүүлэлтийн томъёолол 3. ААНОАТХ-ийн 20 дугаар зүйлийн 20.2.7 дахь заалтад заасан 1 хувиар албан татвар ногдуулахтай холбоотой зохицуулалт зорилгодоо хүрсэн эсэх.

Тус зохицуулалтыг зорилгодоо хүрсэн эсэхийг хууль хүчин төгөлдөр үйлчилж эхэлснээс хойш практикт хэрэгжсэн байдал болон ААН бүр өөрт ногдох албан татварыг төлдөг эсэх, албан татварын ачаалал, татварын орлогын төлөвлөгөөний гүйцэтгэлийн өсөлт, бууралтын хувь, ААНОАТ-ын ачааллыг судалж дүгнэлт өгсөн болно.

³ П.Одгэрэл, Татварын эрх зүйн ерөнхий анги /Захиргааны ерөнхий хууль ба Татварын ерөнхий хууль/, 14 дэх тал.

⁴ Мөн тэнд, 13 дахь тал.

Үнэлгээ: ААНОАТХ-ийн 20 дугаар зүйлийн 20.2.7-д “энэ хуулийн 20.1-д заасныг үл харгалзан энэ хуулийн 18.2, 18.3, 18.4, 18.5-д заасан жилийн 300 сая төгрөг хүртэл албан татвар ногдох орлого олсон, энэ хуулийн 22.1.1, 22.1.2, 22.1.3-т зааснаас бусад салбарт үйл ажиллагаа явуулж байгаа албан татвар төлөгчийн тухайн албан татвар ногдуулах орлогод 1 хувиар” албан татварыг ногдуулна гэж заасан.

Шинэчлэн найруулсан тус хуулийн төслийн үзэл баримтлалд “...одоо байгаа татварын ачааллыг бууруулах замаар татварын суурийг өргөжүүлэх зарчмыг баримтална. Мөн 2006 оны ААНОАТХ-аар бүх аж ахуйн нэгж нэгэн ижил тайлангийн маягаар, ижил хугацаанд тайлагнаж, төлдөг тул жижиг, дунд хэмжээний аж ахуйн нэгжүүдийн татвар төлөх, тайлагнахтай холбогдсон зардлууд хүндрэл учруулдаг. Жижиг, дунд аж ахуйн нэгжийн үйл ажиллагааг дэмжих, тэдний татвар төлөхтэй холбоотой зардлыг бууруулах, тайлагналын ажиллагааг хялбарчлах зорилгоор хялбаршуулсан татварын тайлагнал, төлөлтийн заалтуудыг хуулийн төсөлд тусгалаа.” гэжээ.

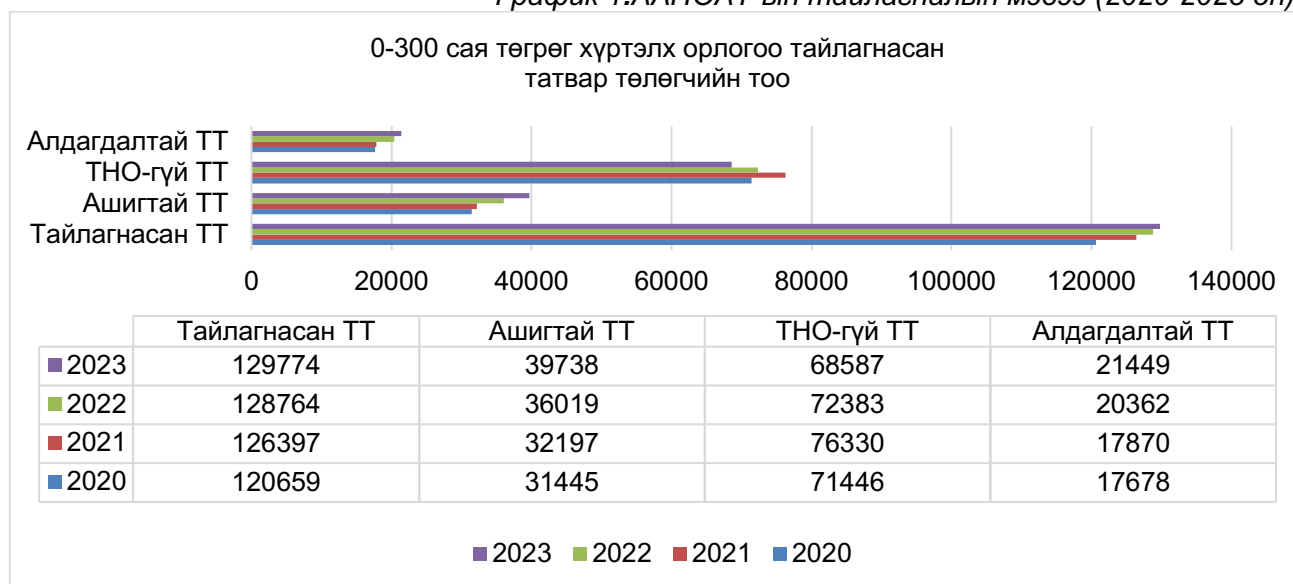
Өөрөөр хэлбэл, шинэчлэн найруулсан ААНОАТХ-ийн 20 дугаар зүйлийн 20.2.7-д заасан энэхүү зохицуулалт нь ААН-ийн татвар төлөхтэй холбоотой зардлыг бууруулах, тайлагналыг илүү хялбарчлах зорилготой зохицуулалт юм.

Хүснэгт 4. ААНОАТ-ын тайлагналын мэдээ (2020-2023 он)

Утга	2020 он	2021 он	2022 он	2023 он
Татвар төлөгчийн тоо	31,445	32,197	36,019	39,738
Ногдлын дүн (тэрбум төгрөгөөр)	6.9	12	14.7	17.9

2023 онд нийт 39,738 аж ахуйн нэгж орлогын албан татварын тайлагнал ирүүлсэн бөгөөд ногдлын дүн 17.9 тэрбум төгрөг байна. Энэ нь өмнөх онтой харьцуулахад аж ахуйн нэгж 3719 буюу 10.3 хувиар, ногдлын дүн 3.2 тэрбум төгрөг буюу 21.8 хувиар тус тус өссөн үзүүлэлттэй байна.

График 1. ААНОАТ-ын тайлагналын мэдээ (2020-2023 он)

Дээрх тоон үзүүлэлтээр ААНОАТ-ын тайлагналаар 2020-2023 онд тус тус татвар төлөгчийн тоо болон ногдлын дүн тогтмол өссөн үзүүлэлттэй байна.

ААНОАТ-ын 2023 оны тайланг 154,782 татвар төлөгч тушааж, тайлангийн ирц 83.8 хувь байх бөгөөд 83.8 хувь нь ААНОАТХ-ийн 20.2.7 дахь заалтад хамаарч тайлагнасан байна.

“Татварын хуулийн шинэчлэл-2025” хэлэлцүүлэг, санал асуулгын үр дүнгийн нэгтгэлд жижиг, дунд бизнес эрхлэгч ААН-үүдийн эдийн засагт эзлэх хувь оролцоог дээшлүүлэх,

татварын бодлогоор дэмжиж татвар ногдох орлогын босгыг нэмэгдүүлэх замаар 1 хувиар албан татвар төлөгчдийн хамрагдалтыг нэмэгдүүлэх саналыг гаргасан.

Хэрэв ААНОАТТХ-ийн 22 дугаар зүйлийн 22.1 дэх хэсэгт заасан албан татвар ногдох орлогын 1.5 тэрбум төгрөгийн босгыг ЖДҮҮДТХ-ийн 4.1.1-д заасан жилийн 2.5 тэрбум төгрөг хүртэл борлуулалтын орлоготой уялдуулсан тохиолдолд энэхүү 20.2.7 дахь заалт цаашид байх эсэхийг тодорхойлох шаардлагатай.

3.2. “ПРАКТИКТ НИЙЦЭЖ БАЙГАА БАЙДАЛ” ШАЛГУУР ҮЗҮҮЛЭЛТИЙН ХҮРЭЭНД ҮНЭЛСЭН БАЙДАЛ

Практикт нийцэж буй байдал шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд ААНОАТТХ-ийн дараах зүйл, хэсэг, заалтууд практикт хэрхэн хэрэгжиж байгаа болон хэрэгжилтэд үүсдэг тулгамдсан асуудлыг судлан үзнэ.

Шалгуур үзүүлэлтийн томъёолол 1. ААНОАТТХ-ийн 17 дугаар зүйлийн 17.11 дэх хэсэгт заасан хөрөнгийн элэгдэл, хорогдлын шимтгэл тооцох хугацааны зохицуулалт практикт хэрхэн хэрэгжиж байна вэ? Тус зохицуулалтыг хэрэгжүүлэхэд хүндрэл, бэрхшээл тулгарч байгаа эсэх.

Үнэлгээ: ААНОАТТХ-ийн 17 дугаар зүйлд албан татвар төлөгчийн нэг ба түүнээс дээш жилийн хугацаанд ашиглах хөрөнгөд элэгдэл, хорогдлыг ашиглах нийт хугацаа /жилээр/-гаар тооцохоор зохицуулсан бөгөөд 17.11-т “Албан татвар төлөгчийн тухайн улиралд шинээр эзэмшсэн хөрөнгийн элэгдэл, хорогдлын шимтгэлийг дараагийн сарын эхний өдрөөс эхлэн тооцно.” гэж заасан.

Энэхүү хуулийн зохицуулалтыг хэрэгжүүлэхэд татвар төлөгч болон татварын алба хооронд зөрүүтэй ойлголт үүсгэдэг байна. Тодруулбал: ААН-ийн 2020 оны 2 дугаар сард эзэмшсэн хөрөнгийн элэгдэл, хорогдлын шимтгэлийг хэзээнээс эхлэн тооцох вэ? гэсэн асуудлыг татвар төлөгчөөс тавьсан байна. Энэ тохиолдолд тухайн улирлын дараа сар буюу 2020 оны 4 дүгээр сараас эхлэн элэгдэл тооцох уу?, эсхүл 2020 оны 3 дугаар сараас эхлэн элэгдэл тооцох уу? гэдэгт эргэлзээ үүсгэдэг байна.

Шинэ хөрөнгийн элэгдэл, хорогдлыг тооцох хугацаа нь тухайн хөрөнгө хэр удаан ашиглагдах боломжтойг харуулдаг бөгөөд энэ зохицуулалт нь тэрхүү хөрөнгийн ашиглалтын эхнээс эхлэн хуримтлагдах шимтгэлийг тооцоолох боломжийг олгодог байна.

Иймд, хуулийг нэг мөр хэрэгжүүлэх нөхцөлийг бүрдүүлэх зорилгоор ААНОАТТХ-ийн 17.11 дэх хэсгийг “Албан татвар төлөгчийн шинээр эзэмшсэн хөрөнгийн элэгдэл, хорогдлын шимтгэлийг дараагийн сарын эхний өдрөөс эхлэн тооцно.” гэж өөрчлөн найруулах нь зүйтэй байна. Энэ нь тодорхой хугацаанд татвар төлөгчийн татварын ачаалал буурах боломжийг бий болгох бөгөөд зарим бизнесийн хувьд энэ нь санхүүгийн нөхцөл байдлыг сайжруулж, хөрөнгө оруулалт хийх боломжийг олгох юм.

Шалгуур үзүүлэлтийн томъёолол 2. ААНОАТТХ-ийн 22 дугаар зүйлийн 22.1 дэх хэсэгт заасан албан татварын хөнгөлөлттэй холбоотой зохицуулалт практикт хэрхэн хэрэгжиж байна вэ? Тус зохицуулалтыг хэрэгжүүлэхэд хүндрэл, бэрхшээл тулгарч байгаа эсэх.

Тус зохицуулалтын хэрэгжилтийг албан татвар ногдуулах босгын дагуу 10 хувь, 25 хувиар албан татварыг ногдуулалт, татварын хувь хэмжээ тохиромжтой эсэхийг судална.

Үнэлгээ: ААНОАТТХ-ийн 22 дугаар зүйлийн 22.1-д “Энэ хуулийн 18.2, 18.3, 18.4, 18.5-д заасан албан татвар ногдох орлогыг 1.5 тэрбум төгрөгөөс ихгүй байхаар жилийн эцсийн татварын тайланд тусгасан, доор дурдсанаас бусад салбарт үйл ажиллагаа явуулдаг, энэ хуулийн 20.2.7-д зааснаас бусад Монгол Улсын хуулийн дагуу үүсгэн байгуулагдсан албан татвар төлөгчийн энэ хуулийн 20.1-д заасны дагуу ногдуулсан албан татварыг 90 хувиар хөнгөлнө.” гэж заасан.

Тус зохицуулалтыг татвар төлөгчийн татварын дарамтыг бууруулж, салбарын хөгжилд эерэг нөлөө үзүүлэх, жижиг, дунд бизнесүүд хөнгөлөлтийг ашиглан санхүүгийн ачааллаа багасгах зорилгоор хуульчилсан бөгөөд практикт албан татвар төлөгч нь хуулийн хугацаанд тухайн татварын жилд ногдуулсан албан татварыг төлсөн тохиолдолд төлсөн татварын 90 хувийг буцаан авах замаар энэхүү хөнгөлөлтийг эдэлж байна. Өөрөөр хэлбэл, татвар төлөгч хуулиар хүлээсэн үүргээ биелүүлсэн тохиолдолд хуульд заасан хөнгөлөлт эдлэх эрхээ хэрэгжүүлэх нь татвар төлөгчийг хариуцлагажуулсан зохицуулалт болсон.

Харин татвар төлөгч хуульд заасан хугацаанд татвар төлөөгүй, үнэн зөв тайлагнах үүргээ хэрэгжүүлээгүй дутуу ногдуулж төлсөн зэргээс хамаарч энэхүү хөнгөлөлтөд хамрагдах боломжгүй байдаг.

Хүснэгт 5. ААНОАТмХ-ийн 22.1-д заасан албан татварын хөнгөлөлтийн мэдээ, сая төгрөгөөр (2020-2023 он)

Утга	2020 он	2021 он	2022 он	2023 он
ААН-ийн тоо	297	2491	3943	3865
Хөнгөлөлтийн дүн (сая төгрөгөөр)	2,031.90	36,591.19	59,374.50	68,567.39

2023 онд 3,865 ААН, нийт 68,567.39 сая төгрөгийн албан татварын хөнгөлөлтөд хамрагдсан байна. Үүнийг өмнөх онтой харьцуулахад ААН-ийн тоо 78 буюу 2 хувиар, хөнгөлөлтийн дүн 9,192.89 сая төгрөг буюу 15.5 хувиар өссөн байна. Түүнчлэн, 2023 онд хөнгөлөлт эдэлсэн татвар төлөгчийн тоо 2020 оноос 92 хувиар, хөнгөлөлтийн дүн мөн оноос 97 хувиар тус тус өссөн байна.

Тус зохицуулалт хууль хүчин төгөлдөр үйлчилж эхэлснээс хойш практикт тодорхой үр дүнтэй хэрэгжсэн байна. Гэвч практикт албан татварын хөнгөлөлтөд хамрагдахын тулд албан татвар ногдох орлогын босготой холбоотойгоор компанийн үйл ажиллагааг тусгаарлах, компанийг жижиглэн олон компани байгуулах, зарим тохиолдолд борлуулалт хийх тухай бүрд төлбөрийн баримт олгохгүй орлогоо нуух гэх мэт асуудлууд үүсэх эрсдэлтэй байна.

Олон нийтийн хэлэлцүүлэг, санал асуулгын үр дүнгийн нэгтгэлээс үзэхэд, албан татвар ногдох орлого 1.5 тэрбум төгрөгөөс ихгүй байх босго, хамрагдалтын түвшин, болон татварын орлогын бааз суурийг нэмэгдүүлэх саналыг гаргасан байна.

Энэхүү зохицуулалт хэрэгжиж эхэлснээс хойш зарим салбарт эерэг нөлөө үзүүлж байгаа боловч төсвийн санхүүгийн тогтвортой байдлын үүднээс эрсдэл үүсгэж болохыг анхааран үзэж, зохицуулалт хийх шаардлагатай.

Нөгөөтээгүүр, ААНОАТтХ-ийн 22 дугаар зүйлийн 22.1 дэх хэсэгт заасан албан татварын чөлөөлөлттэй холбоотой зохицуулалтын жижиг, дунд бизнес эрхлэгчдийг татварын бодлогоор дэмжих, татварын ачааллыг бууруулах зорилгоор хуульчилсан.

Харин Жижиг, дунд үйлдвэрлэл, үйлчилгээг дэмжих тухай хуулийн 4.1.1-д "жижиг, дунд үйлдвэр, үйлчилгээ эрхлэгч" гэж 200 хүртэл ажилтантай, жилийн 2.5 тэрбум төгрөг хүртэл борлуулалтын орлоготой, үйлдвэрлэл, худалдаа, үйлчилгээний салбарт үйл ажиллагаа явуулдаг аж ахуйн нэгжийг" ойлгоно гэж тодорхойлсон байна.

Иймд ААНОАТтХ-ийн 22 дугаар зүйлийн 22.1-д заасан албан татвар ногдох орлогыг Жижиг, дунд үйлдвэрлэл, үйлчилгээг дэмжих тухай хуулийн 4.1.1-д заасан зохицуулалттай уялдуулан, хууль хоорондын харилцан уялдааг хангах нь зүйтэй.

Шалгуур үзүүлэлтийн томьёолол 3. ААНОАТтХ-ийн 22 дугаар зүйлийн 22.5 дахь хэсэгт заасан албан татварыг хөнгөлөхтэй холбоотой зохицуулалт практикт хэрхэн хэрэгжиж байна вэ? Тус зохицуулалтыг хэрэгжүүлэхэд хүндрэл, бэрхшээл тулгарч байгаа эсэх. /22 дугаар зүйлийн 22.5.3, 22.5.7-22.5.9 дэх заалтын хүрээнд/

Үнэлгээ: ААНОАТХ-ийн 22 дугаар зүйлийн 5 дахь хэсэгт албан татварын хөнгөлөлт үзүүлэх 22 үндэслэлийг тусгасан. Албан татварын хөнгөлөлттэй холбоотой дээрх 22 үндэслэлээс 2023 онд 9 үндэслэлээр 4,585 татвар төлөгч 160,303.0 сая төгрөгийн хөнгөлөлтөд хамрагдаж байгаа бөгөөд 6 үндэслэлээр хөнгөлөлтөд хамрагдсан ААН бүртгэгдээгүй бөгөөд тус албан татварыг хөнгөлөх зохицуулалтад тусгагдсан үлдсэн 7 үндэслэл нь 2024, 2025 онд дагаж мөрдөгдөхөөр хуульчлагдсан учир одоогоор хөнгөлөлтөд хамрагдсан ААН-ийн тоо гараагүй байна.

Иймд 2024 онд хэрэгжиж эхэлсэн болон 2025 онд хэрэгжиж эхлэх албан татварын чөлөөлөлттэй холбоотой зохицуулалтыг энэхүү үнэлгээний хүрээнд судлан үзээгүй бөгөөд одоо практикт хэрэгжиж буй 15 үндэслэлээс практик хэрэгжилт хангалтгүй 5 /22 дугаар зүйлийн 22.5.3, 22.5.7-22.5.9 дэх заалт/ үндэслэлийг сонгон авч үнэлсэн болно.

- ААНОАТХ-ийн 22 дугаар зүйлийн 22.5.3 дахь заалт

Тус зохицуулалтад “Байгалийн нөөцийг хэмнэлттэй ашиглах, орчны бохирдол, хаягдлыг багасгах, байгальд ээлтэй техник, тоног төхөөрөмжийг борлуулсны орлого”-д ногдох албан татварыг хөнгөлнө гэж заасан. Мөн хуулийн 22 дугаар зүйлийн 22.6 дахь хэсэгт “Энэ хуулийн 22.5.3, 22.5.4, 22.5.13-т заасан техник, тоног төхөөрөмж, бүтээгдэхүүн, ажил, үйлчилгээний жагсаалтыг Засгийн газар батална.” гэж хуулиар тусгайлан эрх олгосны дагуу Засгийн газар 2019 оны 468 дугаар тогтоолын хавсралтаар “Байгалийн нөөцийг хэмнэлттэй ашиглах, орчны бохирдол, хаягдлыг багасгах, байгальд ээлтэй техник, тоног төхөөрөмжийн жагсаалт”-ыг баталсан байна. Тус жагсаалтаар нийт 59 төрлийн тоног төхөөрөмжийг нэрлэж заасан бөгөөд хэрэгжилтийн хугацаанд нэмэлт, өөрчлөлт оруулаагүй байна.

Татварын албанаас тус хуулийн заалтын хэрэгжилтийг хангуулахтай холбогдсон тулгамдсан асуудал үүсээгүй бөгөөд хууль хүчин төгөлдөр үйлчилж эхэлснээс хойш хуулийн 22.5-д заасны дагуу хөнгөлөлт эдэлсэн тоо, дүнг авч үзэхэд, нийт 22 төрлийн хөнгөлөлтөөс 2023 онд 9 төрлөөр 4,585 татвар төлөгч 160,303.0 сая төгрөгийн хөнгөлөлтөд хамрагдаж, 6 төрөлд хөнгөлөлт эдлээгүй, 2024, 2025 онд дагаж мөрдөх нийт 7 хөнгөлөлт байна.

Үүнээс хуулийн 22.5.3-д заасны дагуу албан татварын хөнгөлөлт эдэлсэн ААН 2020-2023 онд давхардсан тоогоор нийт 7 ААН 177.81 сая төгрөгийн хөнгөлөлт эдэлсэн байна. Тодруулбал, 2021 онд 3 ААН 25.53 сая төгрөгийн, 2022 онд 1 ААН 7.05 сая төгрөгийн, 2023 онд 3 ААН 145.23 сая төгрөгийн хөнгөлөлтийг эдэлсэн байна. Энэ нь 2023 онд нийт хөнгөлөлт эдэлсэн татвар төлөгчийн 0.06 хувийг эзэлж байна.

Тус хуулийн 22.5.3 дахь заалтын зорилго нь ААН-үүдийг байгаль орчинд ээлтэй үйл ажиллагаа явуулахад урамшуулах, татварын таатай орчин бүрдүүлэх замаар экологид ээлтэй бизнесийг хөхиүлэн дэмжих, уур амьсгалын өөрчлөлт, хүрээлэн буй орчны доройтлын эсрэг тэмцэх, цэвэр технологи, инновацийг нэвтрүүлэхэд төрөөс үзүүлэх дэмжлэгийн нэг хэлбэр юм. Ногоон эдийн засгийн загварт шилжих, тогтвортой хөгжлийн зорилтуудыг биелүүлэхэд бодитой хувь нэмэр оруулах зорилготой.

Дээрх үзэл баримтлалын хүрээнд байгальд ээлтэй техник, тоног төхөөрөмжийг борлуулсан орлогод ногдох албан татварыг хөнгөлөх замаар аж ахуйн нэгжүүдийг урамшуулж, ногоон хөгжлийг дэмжихэд чиглэсэн байна.

Гэвч, практикт хөнгөлөлтийн зохицуулалт нь үр ашиггүй, хуулийн зорилгодоо хүрч хэрэгждэггүй, цаашид байх зайлшгүй хэрэгцээ шаардлага тогтоогдохгүй байна.

- ААНОАТХ-ийн 22 дугаар зүйлийн 22.5.7, 22.5.8 дахь заалт

ААНОАТХ-ийн 22 дугаар зүйлийн 22.5-д “Дараах орлогод албан татварын хөнгөлөлт үзүүлнэ” гэж заасан бөгөөд 22.5.7-д “чөлөөт бүсэд зориулсан эрчим хүч, дулааны эх үүсвэр, шугам сүлжээ, цэвэр усан хангамж, ариутгах татуурга, авто зам, төмөр зам, нисэх онгоцны буудал, харилцаа холбооны үндсэн сүлжээ зэрэг дэд бүтцэд 500.0 мянган америк доллар буюу

түүнээс дээш хэмжээний хөрөнгө оруулсан аж ахуйн нэгжийн чөлөөт бүсээс олсон орлогод оруулсан хөрөнгө оруулалтын 50 хувьтай тэнцэх хэмжээний орлогод ногдох албан татварыг” гэж, 22.5.8-д “чөлөөт бүсэд агуулах, ачиж буулгах байгууламж, зочид буудал, аялал жуулчлалын цогцолбор, импортыг орлох болон экспортын бүтээгдэхүүний үйлдвэр байгуулахад 300.0 мянган америк доллар буюу түүнээс дээш хэмжээний хөрөнгө оруулсан аж ахуйн нэгжийн чөлөөт бүсээс олсон орлогод оруулсан хөрөнгө оруулалтын 50 хувьтай тэнцэх хэмжээний орлогод ногдох албан татварыг” гэж тус тус заасан.

Дээрх зохицуулалтуудыг манай улсад чөлөөт бүс байгуулах, тухайн бүсэд эрх зүй, хөрөнгө оруулалтын таатай орчныг бүрдүүлснээр иргэн, аж ахуйн нэгжийн экспорт, импортыг дэмжих, экспортын чиглэлийн үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэх, худалдаа, үйлчилгээний шинэ салбар, аялал жуулчлал, хөрөнгө оруулалтыг татах, транзит тээвэр, логистикийг нэмэгдүүлэх, тэргүүний техник, технологийг нутагшуулах, худалдааг хөнгөвчлөх, бүс нутгийн хөгжлийг хурдасгах замаар эдийн засгийн өсөлтийг нэмэгдүүлэх зорилгоор хуульчилсан байна.

ААНОАТТХ хэрэгжиж эхэлснээс хойш дээрх зохицуулалтын дагуу 2020-2023 онд хөнгөлөлт эдэлсэн ААН байхгүй байна. Тус хөнгөлөлтийн заалтууд нь энэ хуульд шинээр тусгагдсан зохицуулалт биш бөгөөд 2006 оны ААНОАТТХ-д нэмэлт оруулах тухай 2012 оны хуулиар 18.1.13, 18.1.14 дахь заалтаар шинээр хөнгөлөлт үзүүлэхээр тусгасан байдаг.

Өөрөөр хэлбэл, 2012 оноос хойш өнөөдрийг хүртэл энэхүү зохицуулалтын дагуу татварын хөнгөлөлтөд хамрагдсан ААН байхгүй байна. Энэ нь тус хуулийн дээрх зохицуулалтууд практикт огт хэрэгждэггүй болохыг илэрхийлж байна.

- ААНОАТТХ-ийн 22 дугаар зүйлийн 22.5.9 дэх заалт

-

Тус хуулийн 22 дугаар зүйлийн 22.5.9-д “тодорхой нутаг дэвсгэрийн усны нөөцийг нэмэгдүүлэх, усны найдвартай хангамжийг бүрдүүлэх зорилгоор байгалийн усны чанарыг сайжруулах, гол, горхийг нөхөн сэргээх арга хэмжээг санхүүжүүлсэн иргэн, аж ахуйн нэгж, байгууллагын тухайн арга хэмжээнд зарцуулсан хэмжээний орлого”-д ногдох албан татварыг хөнгөлнө гэж заасан бөгөөд энэхүү үндэслэлээр 2020-2022 онуудад албан татварын чөлөөлөлтөд хамрагдсан ААН-ийн тоо бүртгэгдээгүй бөгөөд харин 2023 онд 1 аж ахуйн нэгж 75.0 сая төгрөгийн хөнгөлөлт эдэлсэн байна.

Өөрөөр хэлбэл, Татварын албанд бүртгэлтэй нийт хөнгөлөлт эдэлсэн 4585 ААН-ийн зөвхөн 1 ААН нь тус заалтын хүрээнд хөнгөлөлт эдэлсэн үзүүлэлттэй байна.

ААНОАТТХ-д 2024 оны 08 дугаар сарын 30-ны өдрийн хуулиар нэмэлт, өөрчлөлт оруулж, тус хуулийн 22 дугаар зүйлийн 22.9 дэх хэсэгт “Албан татвар төлөгчийн орлого олох үйл ажиллагаатай хамааралгүй доор дурдсан үйл ажиллагааг нийгмийн хариуцлагын хүрээнд дэмжих зорилгоор элэгдэл тооцох үндсэн хөрөнгөд оруулсан хөрөнгө оруулалт, харилцан хамааралгүй бусад этгээдэд олгосон санхүүгийн дэмжлэг, хандивын зардлыг энэ хуулийн 20.1-д заасны дагуу ногдуулсан албан татвараас хасаж хөнгөлнө. Хөнгөлөх дүн нь тухайн татварын жилийн татвар ногдох орлогын 1 хувь хүртэл хэмжээнээс хэтрэхгүй байна: 22.9.1.ой, амьтан, ус зэрэг байгалийн баялаг хамгаалах, нөөцийг нэмэгдүүлэх, зохистой ашиглах, нөхөн сэргээх, агаар, ус, хөрсний бохирдлыг бууруулах, цөлжилтийг сааруулах” бөгөөд 22.10-т “Энэ хуулийн 22.9.1-д заасан нөхөн сэргээх зардалд энэ хуулийн 13.4, 22.5.9-д зааснаас бусад нөхөн сэргээх зардал хамаарна.” гэж тус тус заажээ.

Энэхүү зохицуулалтыг тус хуулийн 22 дугаар зүйлийн 22.5.9-д заасан зохицуулалттай агуулгын хувьд давхардсан гэж үзэж болох юм. Нөгөөтээгүүр, ААНОАТТХ-ийн 22 дугаар зүйлийн 22.5.9-д заасан зохицуулалт практик хэрэгжилт хангалтгүй, цаашид байх зайлшгүй хэрэгцээ шаардлага тогтоогдохгүй байна.

Шалгуур үзүүлэлтийн томъёолол 4. ААНОАТТХ-ийн 26 дугаар зүйлд заасан албан татварыг тайлагнах зохицуулалтууд практикт хэрхэн хэрэгжиж байна вэ? Тус зохицуулалтыг

хэрэгжүүлэхэд хүндрэл, бэрхшээл тулгарч байгаа эсэх. /26 дугаар зүйлийн 26.1, 26.2 дахь хэсгийн хүрээнд/

Үнэлгээ: ААНОАТХ-ийн 26 дугаар зүйлд албан татварын тайлагнах хугацааг зохицуулсан бөгөөд тус зүйлийн 26.1-д “Өмнөх татварын жилийн албан татвар ногдуулах орлого нь 6 тэрбум төгрөг ба түүнээс дээш бол уг албан татвар төлөгч тухайн татварын жилийн улирлын татварын тайланг дараагийн улирлын эхний сарын 20-ны дотор, жилийн эцсийн татварын тайланг дараа оны 02 дугаар сарын 10-ны дотор харьяалах татварын албанд хүргүүлнэ.” гэж, 26.2-т “Татварын өмнөх жилийн албан татвар ногдуулах орлого нь 6 тэрбум төгрөг хүртэл энэ хуулийн 29.1-д заасны дагуу татварын албанд бүртгүүлээгүй албан татвар төлөгч тухайн татварын жилийн эхний хагас жилийн татварын тайланг 07 дугаар сарын 20-ны дотор, жилийн эцсийн татварын тайланг дараа оны 02 дугаар сарын 10-ны дотор гаргаж, харьяалах татварын албанд хүргүүлнэ.” гэж тус тус заасан.

Тус зохицуулалтуудын дагуу 2020-2023 онд ирүүлсэн тайланг судлан үзэхэд:

Хүснэгт 6.ААНОАТ-ын тайлангийн ирцийн мэдээ (2020-2023 он)

Он	Тайлагнавал зохих тоо	Тайлагнасан тоо	Үүнээс		Хэрэгжилтийн хувь
			Хугацаандаа тайлагнасан тоо	Хугацаа хоцроосон тоо	
2020	198,839	131,824	88,939	42,885	44.7
2021	209,937	145,218	128,538	16,680	61.2
2022	225,431	156,582	145,815	10,767	64.7
2023	215,388	159,669	152,172	7,497	70.7

2020 онд ААНОАТ тайлагнавал зохих 198,839 ААН-ээс 131,824 буюу 66.3 хувь нь, 2021 онд 209,937 ААН-ээс 145,218 буюу 69.2 хувь нь, 2022 онд 225,431 ААН-ээс 156,582 буюу 69.5 хувь нь, 2023 онд 215,388 ААН-ээс 159,669 буюу 74.1 хувь нь тус тус албан татвараа тайлагнасан байна.

Харин 2020 онд албан татвараа тайлагнасан ААН-ийн 88,939 буюу 67.5 хувь нь хугацаандаа, 42,885 буюу 32.5 хувь нь хугацаа хоцроосон бол 2021 онд 16,680 буюу 11.5 хувь нь, 2022 онд 10,767 буюу 6.9 хувь нь, 2023 онд 7497 буюу 4.7 хувь нь хугацаа хоцроосон байна.

Түүнчлэн, Татварын ерөнхий хуулийн 29 дүгээр зүйлийн 29.4-т "Татварын асуудал хариуцсан төрийн захиргааны байгууллагын дарга шаардлагатай тохиолдолд тайлан хүлээн авах хугацааг 7 хоног хүртэлх хугацаагаар сунгаж болох бөгөөд энэ тухайгаа олон нийтэд урьдчилан мэдэгдэнэ." гэж заасан. Тус заалтын хүрээнд тайлангийн хугацаа сунгасан шийдвэрүүдийг авч үзэхэд, 2020-2022 оны хооронд татварын тайлан ирүүлэх хуулийн хугацааг сунгаагүй, харин 2022-2024 онуудын хагас жилийн тайлан хүлээн авах хугацааг Үндэсний их баяр наадамтай давхцсаны улмаас 7 хүртэлх хоногоор сунгасан байна.

Татвар төлөгч ААН-үүдийн тайлангийн ирцийг сегментээр ангилж үзэхэд, 2020-2022 онуудад бичил сегментийн ААН-үүдийн тайлан тушаалт 66-69 хувьтай байсан бөгөөд 2023 оны жилийн эцсийн тайлан тушаах хугацааг Татварын ерөнхий хуульд заасны дагуу 7 хоногоор сунгахад тайлан ирүүлэлтийн нийт хувь өмнөх жилээс 4.6 хувиар өсөж 74.1 хувьтай болсон байна. Үүнийг сегментээр хувьчилбал, өмнөх оноос бичил сегмент 4.6 хувиар, дунд сегмент 2.1 хувиар, том сегмент 5.8 хувиар тус тус өссөн үзүүлэлттэй байна.

Татварын 2023 оны жилийн эцсийн тайланг сунгасантай холбоотой хугацаандаа тайлан ирүүлэлт бичил сегмент 5.8 хувь, дунд сегмент 4.6 хувь, жижиг сегмент 0.3 хувь, том сегмент 8.4 хувиар тус тус нэмэгдсэн үзүүлэлттэй байна.

Зөрчлийн тухай хуулийн 11 дүгээр зүйлийн 11.19.2.3-т заасан "татварын тайланг хуулиар тогтоосон хугацаанд татварын албанд тушаах" үүргээ биелүүлээгүй зөрчилд оногдуулсан шийтгэлийн судалгааг (2022-2024 он) авч үзэхэд:

Хүснэгт 7. Шийтгэлийн хуудасны судалгаа

2022 он		2023 он		2024 он	
Тоо	Хувь	Тоо	Хувь	Тоо	Хувь
483	28.8	572	25.2	1337	41.4

2024 онд нийт 1337 шийтгэлийн хуудас бүртгэгдсэн нь өмнөх онтой харьцуулахад 765 буюу 133.7 хувиар, 2022 онтой харьцуулахад 854 буюу 176.8 хувиар тус тус өссөн үзүүлэлттэй байна.

"Татварын шинэчлэл - 2025" хэлэлцүүлэг, олон нийтийн санал асуулгын үр дүнгээс үзэхэд тайлангийн хугацааны зохицуулалтыг өөрчлөх, зөрчилд хүлээлгэх торгуулийн хэмжээг бууруулах саналыг ирүүлсэн.

Дээрхээс дүгнэвэл, тус хуулийн 26 дугаар зүйлийн 26.1, 26.2 дахь хэсэгт заасан татварын тайлан гаргах хугацаатай холбоотой зохицуулалтыг практикт бүрэн хэрэгждэггүй, татварын тайланг хугацаандаа тайлагнаагүй тохиолдолд зөрчилд тооцож, шийтгэл оногдуулдаг зэргээс үүдэн олон нийт тус зохицуулалтад заасан хугацааг өөрчлөх саналыг нэлээдгүй гаргасан байна.

Шалгуур үзүүлэлтийн томъёолол 5. ААНОАТХ-ийн 29 дүгээр зүйлийн 29.1 дэх хэсэгт заасан татварын хялбаршуулсан горимтой холбоотой зохицуулалт практикт хэрхэн хэрэгжиж байна вэ? Тус зохицуулалтыг хэрэгжүүлэхэд хүндрэл, бэрхшээл тулгарч байгаа эсэх.

Үнэлгээ: ААНОАТХ-ийн 29 дүгээр зүйлийн 29.1-д "Өмнөх татварын жилийн тайлангаар баталгаажсан борлуулалтын нийт орлогын хэмжээ 50.0 сая төгрөгөөс бага бол тухайн албан татвар төлөгч тухайн татварын жилийн 3 дугаар улиралд багтаан хүсэлт гаргасныг харьяалах татварын алба бүртгэж авсан тохиолдолд дараагийн татварын жилээс эхлэн тухайн албан татвар төлөгчийн үйл ажиллагааны орлогын нийт дүнгээр албан татвар ногдуулах орлогыг тодорхойлж болно." гэж заасан.

2019 оны шинэчлэн найруулсан ААНОАТХ-ийн үзэл баримтлалд "одоо байгаа татварын ачааллыг бууруулах замаар татварын суурийг өргөжүүлэх зарчмыг баримтална. Мөн 2006 оны ААНОАТХ-аар бүх аж ахуйн нэгж нэгэн ижил тайлангийн маягтаар, ижил хугацаанд тайлагнаж, төлдөг тул жижиг, дунд хэмжээний аж ахуйн нэгжүүдийн татвар төлөх, тайлагнахтай холбогдсон зардлууд хүндрэл учруулдаг. Жижиг, дунд аж ахуйн нэгжийн үйл ажиллагааг дэмжих, тэдний татвар төлөхтэй холбоотой зардлыг бууруулах, тайлагналын ажиллагааг хялбарчлах зорилгоор хялбаршуулсан татварын тайлагнал, төлөлтийн заалтуудыг хуулийн төсөлд тусгалаа. Үүний дагуу 50 сая төгрөг хүртэлх борлуулалтын орлоготой аж ахуйн нэгж өөрөө хүсвэл нийт орлогын дүнгээр 1 хувьтай тэнцэх татварыг төлж, жилд 1 удаа тайлагнана. Хуулийн төсөл батлагдсанаар Монгол Улсын бизнесийн орчин, бизнес эрхлэгчдийн татвар төлөхтэй холбоотой гарах зардал буурч, татварын тэгш шударга байдал дээшлэн, татварын бааз суурь өргөжих болно. Нөгөөтэйгүүр, татвараас зайлсхийх, зугтаах явдал багасаж, хуулийн дагуу шударгаар татвараа тайлагнах, төлөх явдал нэмэгдэх тул дунд хугацаанд төсвийн орлогыг нэмэгдүүлэх эерэг нөлөөтэй байх болно." гэжээ.

Тус хууль хэрэгжиж эхэлснээс хойш ААНОАТХ-ийн 29 дүгээр зүйлийн 29.1 дэх хэсэгт заасан зохицуулалтын 2020-2023 онд давхардсан тоогоор нийт 18,110 татвар төлөгчийн албан татварыг 1 хувиар тооцон 1,336.5 сая төгрөгийг ногдуулж төсөвт төлсөн байна. Татварын жилд албан татварыг 1 хувиар төлж, тайлагнасан татвар төлөгчийн тоо, ногдлын дүнг харуулбал:

- 2021 онд 3,781 татвар төлөгч 328.7 сая төгрөгийг
- 2022 онд 7,085 татвар төлөгч 470.9 сая төгрөгийг
- 2023 онд 7,244 татвар төлөгч 536.9 сая төгрөгийг ногдуулж, тайлагнасан.

Дээрхээс дүгнэвэл, 2022 онд татвар төлөгчийн тоо өмнөх оноос 87.3 хувиар, ногдол 43.3 хувиар, 2023 онд өмнөх оноос татвар төлөгчийн тоо 2.2 хувиар, ногдол 14.0 хувиар тус тус өссөн үзүүлэлттэй байна.

“Татварын шинэчлэл - 2025” хэлэлцүүлэг, олон нийтийн санал асуулгын үр дүнгээс үзэхэд татварын хялбаршуулсан горимд хамрагдах нийт борлуулалтын орлогын хэмжээг нэмэгдүүлэх, хялбаршуулсан горимоор тайлан өгөх хүсэлтийг тайлант хугацааны эцэст татвар төлөгч өөрөө сонголт хийснээр тайлагнадаг илүү бодитой хялбаршуулсан нөхцөлийг бүрдүүлэх шаардлагатай гэсэн санал гарсан.

Дээрхээс дүгнэвэл, ААНОАТХ-ийн 29 дүгээр зүйлийн 29.1 дэх хэсэгт заасан хялбаршуулсан горимын зохицуулалт нь практикт тодорхой хэмжээнд хэрэгжиж татварын ачааллыг бууруулж байгаа бөгөөд олон нийтээс тус зохицуулалттай холбоотойгоор босгын хэмжээг нэмэгдүүлэх санал ирүүлсэн байна.

Шалгуур үзүүлэлтийн томъёолол 6. Хуулийн 30 дугаар зүйлийн 30.2, 30.8 дахь хэсэгт заасан эцсийн эзэмшигчийн хувьцаа, хувь оролцоог өөрчлөх замаар эрх борлуулсан, шилжүүлсний орлогод эрх борлуулсны орлогын албан татвар ногдуулах заалт практикт хэрхэн хэрэгжиж байна вэ?

Үнэлгээ:

- ААНОАТХ-ийн 30 дугаар зүйл

ААНОАТХ-ийн шинэчилсэн найруулгын төслийн үзэл баримтлалд "12.Эцсийн эзэмшигчийн хувьцаа, хувь оролцоог өөрчлөх замаар эрх борлуулсан, шилжүүлсний татварын харилцаа, ашигт малтмал, цацраг идэвхт ашигт малтмал, газрын тосны хайгуул, ашиглалтын тусгай зөвшөөрөл, газар ашиглах, эзэмших эрхийн эцсийн эзэмшигчийн хувьцаа, хувь оролцоог шууд бусаар шилжүүлэх, борлуулах замаар олсон эрх борлуулсны орлогод татвар ногдуулах одоогийн харилцааг хэрэгжүүлэх явцад зарим хүндрэлтэй асуудлууд үүсэж байна. Иймд, олон улсын туршлагад үндэслэн энэ харилцааг шинэчлэн боловсруулж, цогц байдлаар тусгайлсан зүйлээр зохицуулахаар тусгалаа. Ингэснээр хуулийн хэрэгжилт энгийн ойлгомжтой, нэг мөр болох ач холбогдолтой юм." гэсэн боловч өнөөгийн хуулийн зохицуулалт практик хэрэгжихэд татвар төлөгчдөд тодорхой асуудлууд үүсээд байна.

Энэ зохицуулалт нь хууль хэрэглээний зөрүүтэй асуудал үүсгэж практикт бодитой хэрэгжихгүй байна. Иймд, хуулийн 30 дугаар зүйлд нэмэлт, өөрчлөлт оруулж, хуулийн хэрэгжилтийг тодорхой, ойлгомжтой болгох шаардлагатай.

ДӨРӨВ. ДҮГНЭЛТ, САНАЛ

Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тухай хуулийн зарим зохицуулалтад Монгол Улсын Засгийн газрын 2016 оны 59 дүгээр хавсралтын 6 дугаар хавсралтаар баталсан “Хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийх аргачлал”-ыг үнэлгээ хийв.

Ийнхүү үнэлэхдээ тус хуулийн хэрэгжилтийг үнэлэхэд оновчтой, бодитой, хэмжиж болохуйц байдлыг баримталж, мөн үнэлгээний хүрээ, онцлогтой уялдуулан аргачлалд заасны дагуу “Зорилгод хүрсэн түвшин”, “Практикт нийцэж байгаа байдал” гэсэн 2 шалгуур үзүүлэлтийг сонгон үнэллээ.

“Зорилгод хүрсэн түвшин шалгуур” үзүүлэлтийн хүрээнд ААНОАТХ-ийн 15 дугаар зүйлийн 15.7-15.8 дахь хэсэг, 20 дугаар зүйлийн 20.1 дэх хэсэг, 20 дугаар зүйлийн 20.2.7 дахь заалт заалтуудыг сонгон судалсан болно.

Харин “Практикт нийцэж байгаа байдал” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд ААНОАТХ-ийн 17 дугаар зүйлийн 17.11 дэх хэсэг, 22 дугаар зүйлийн 22.1 дэх хэсэг, 22 дугаар зүйлийн 22.5.3,

22.5.7-22.5.9 дэх заалт, 26 дугаар зүйлийн 26.1-26.2 дахь хэсэг, 29 дүгээр зүйлийн 29.1 дэх хэсэг, 30 дугаар зүйлийн зохицуулалтыг сонгон авч тус хуулийн хэрэгжилтийн үр дагаврыг үнэллээ. Тус судалгааны ажлыг гүйцэтгэж, дараах дүгнэлтэд хүрлээ.

ААНОАТХ-ийн 15 дугаар зүйлийн 15.7, 15.8 дахь хэсэгт ариун цэврийн байгууламж болон ойр орчмын гудамж талбайд эрх бүхий байгууллагаас тогтоосон стандартад нийцсэн хяналтын камер худалдан авч суурилуулахтай шууд холбогдон гарсан зардлыг 100 хувиар нэмэгдүүлэн албан татвар ногдох орлогоос хасах зохицуулалт нь 2025 оны 06 дугаар сарын 01-ний өдрөөс хэрэгжиж эхлэх тул хэрэгжилтийг үнэлэх боломжгүй байна.

Тус зохицуулалтууд нь ААНОАТХ-ийн 22.9 дэх хэсгийн 22.9.1-д заасан нийгмийн хариуцлагын хүрээнд хэрэгжүүлэх төсөл үйл ажиллагаа, санхүүгийн дэмжлэг, хандивын зардлын хөнгөлөлттэй давхардсан агуулгатай байгаа тул хуулийн давхардлыг арилгах нь зүйтэй байна.

- ААНОАТХ-ийн 17 дугаар зүйлийн 17.11-д "Албан татвар төлөгчийн тухайн улиралд шинээр эзэмшсэн хөрөнгийн элэгдэл, хорогдлын шимтгэлийг дараагийн сарын эхний өдрөөс эхлэн тооцно." гэж заасан. Шинэ хөрөнгийн элэгдэл, хорогдлыг тооцох хугацаа нь тухайн хөрөнгийн ашиглалтын эхнээс хуримтлагдах шимтгэлийг тооцоолох боломжийг олгодог бөгөөд энэ нь бизнесийн үйл ажиллагаанд чухал үүрэгтэй байна. Практикт тус зохицуулалтын элэгдэл байгуулж эхлэх хугацааг улирлын дараа сарын эхний өдрөөс эхлэх, эсхүл хөрөнгө эзэмшсэн сарын дараагийн сарийн эхний өдрөөс эхлэх эсэх нь тодорхойгүй байдлыг үүсгэж, олон нийт зөрүүтэй ойлгож хэрэгжүүлж болзошгүй байна.

Иймд, тус заалтын "тухайн улиралд" гэснийг хасаж хугацааны зохицуулалтыг илүү тодорхой болгон хууль даган мөрдөлтийг сайжруулах нь зүйтэй. Энэ нь тодорхой хугацаанд татвар төлөгчийн татварын ачаалал буурах боломжийг бий болгох бөгөөд зарим бизнесийн хувьд санхүүгийн нөхцөл байдлыг сайжруулж, хөрөнгө оруулалт хийх боломжийг олгох эерэг нөлөөлөл үзүүлнэ.

- ААНОАТХ-ийн 20 дугаар зүйлийн 20.1 дэх хэсгийн зохицуулалтаар албан татварын хувь хэмжээ нь 0-6 тэрбум төгрөгийн орлоготой аж ахуйн нэгжүүдэд 10 хувь, 6 тэрбум төгрөгөөс дээш орлоготой компаниудад нэмэгдүүлсэн 25 хувиар татвар ногдуулахаар тогтоосон.

Шаталсан татварын ачааллыг 2023 оны ААНОАТ-ын төлөвлөгөөний биелэлтээр үнэлэхэд, нийт ногдлын 70.4 хувь нь хугацаандаа төсөвт төлөгдсөн бөгөөд үлдэх 29.6 хувь нь хуулийн хугацаанд төлөөгүй байна. "Татварын хуулийн шинэчлэл-2025" хэлэлцүүлэг, санал асуулгын үр дүнгээс харахад, тус хуулийн 20.1-д заасан татварын хувь хэмжээг бууруулах эсвэл шаталсан хувийг бууруулах, мөн 6 тэрбум төгрөгийн албан татвар ногдуулах орлогын суурийг нэмэгдүүлэхтэй холбоотой саналууд дийлэнх хувиар гарсан байна.

Энэ нь практикт тус зохицуулалтыг хүлээн зөвшөөрөхгүй байгааг илтгэж байна. Түүнчлэн, татвар төлөгчид шаталсан хувиар албан татварыг төлөхөөс зайлсхийх зорилгоор үйл ажиллагааны чиглэлийг тусгаарлах, хуваах замаар компаниа жижиглэх хэлбэрт шилжиж, татварын ачааллаа бууруулах арга замыг эрэлхийлж болзошгүй гэдгийг харгалзан үзэж холбогдох нэмэлт, өөрчлөлтийг оруулах нь зүйтэй.

- ААНОАТХ-ийн 20 дугаар зүйлийн 20.2.7 дахь зохицуулалт нь ААН-ийн татвар төлөхтэй холбоотой зардлыг бууруулах, тайлагналыг илүү хялбарчлах зорилготой жижиг, дунд аж ахуйн нэгжүүдийн татвар төлөх зардлыг бууруулах ач холбогдолтой боловч хуулийн зорилгодоо хүрч хэрэгждэггүй, практикт тэдэнд бодитой дэмжлэг үзүүлэхгүй байгаа нь үнэлгээгээр тодорхойлогдож байна.

2023 онд нийт 39,738 ААН орлогын албан татварын тайлагнал ирүүлсэн бөгөөд ногдлын дүн 17.9 тэрбум төгрөг байна. Энэ нь өмнөх онтой харьцуулахад аж ахуйн нэгж 3,719 буюу 10.3 хувиар, ногдлын дүн 3.2 тэрбум төгрөг буюу 21.8 хувиар тус тус өссөн үзүүлэлттэй

байна. ААНОАТ-ын 2023 оны тайланг 154,782 татвар төлөгч тушааж, тайлангийн ирц 83.8 хувь байх бөгөөд 83.8 хувь нь ААНОАТХ-ийн 20.2.7 дахь заалтад хамаарч тайлагнасан байна.

“Татварын хуулийн шинэчлэл-2025” хэлэлцүүлэг, санал асуулгаар жижиг, дунд бизнес эрхлэгч ААН-үүдийн эдийн засагт эзлэх хувь оролцоог дээшлүүлэх, татварын бодлогоор дэмжиж татвар ногдох орлогын босгыг нэмэгдүүлэх замаар 1 хувиар албан татвар төлөгчдийн хамрагдалтыг нэмэгдүүлэх саналууд гарсан.

Хэрэв ААНОАТХ-ийн 22 дугаар зүйлийн 22.1 дэх хэсэгт заасан албан татвар ногдох орлогын 1.5 тэрбум төгрөгийн босгыг ЖДҮҮДТХ-ийн 4.1.1-д заасан жилийн 2.5 тэрбум төгрөг хүртэл борлуулалтын орлоготой уялдуулсан тохиолдолд энэхүү 20.2.7 дахь заалт цаашид байх эсэхийг тодорхойлох шаардлагатай.

- ААНОАТХ-ийн 22 дугаар зүйлийн 22.1-д заасан албан татварын хөнгөлөлт нь татвар төлөгчийн татварын дарамтыг бууруулж, жижиг, дунд бизнесүүдэд санхүүгийн ачааллаа багасгах боломжийг олгох зорилготой бөгөөд энэ нь хуулийн хэрэгжилтэд эерэг нөлөө үзүүлжээ. 2023 онд албан татварын хөнгөлөлтөд хамрагдсан ААН-үүдийн тоо болон хөнгөлөлтийн дүн өссөн нь энэхүү зохицуулалтын үр дүнг харуулж байна. Гэвч, хөнгөлөлтөд хамрагдах нөхцөлтэй холбоотойгоор компанийн үйл ажиллагааг тусгаарлах, жижиглэн олон компани байгуулах, орлогыг нуух зэрэг эрсдэлүүд үүсэх боломжтой байна.

Үүнтэй холбогдуулан, олон нийтийн хэлэлцүүлэгт оролцсон хүмүүс албан татвар ногдох орлогын босгыг нэмэгдүүлэх, хамрагдалтын түвшинг сайжруулах шаардлагыг тавьжээ. Мөн ААНОАТХ-ийн 22 дугаар зүйлийн 22.1-д заасан зохицуулалтыг Жижиг, дунд үйлдвэрлэл, үйлчилгээг дэмжих тухай хуулийн 4.1.1-д заасан "жижиг, дунд үйлдвэр, үйлчилгээ эрхлэгч" гэх тодорхойлолттой уялдуулан, хууль хоорондын харилцан уялдааг хангах нь зүйтэй гэж үзэж байна. Энэ нь хуулийн үйлчлэлийг илүү оновчтой, үр дүнтэй болгох, жижиг, дунд бизнес эрхлэгчдийг дэмжих зорилгод нийцэх боломжийг бий болгох эерэг нөлөөлөл үзүүлнэ.

- ААНОАТХ-ийн 22 дугаар зүйлийн 22.5.3 дахь заалт нь байгаль орчинд ээлтэй техник, тоног төхөөрөмжийг борлуулсны орлогод албан татварын хөнгөлөлт үзүүлэх зорилготой бөгөөд ногоон эдийн засгийг дэмжих, байгаль орчны бохирдлыг бууруулах, цэвэр технологи, инновацийг нэвтрүүлэх зорилго агуулж байна. Тус зохицуулалт нь экологид ээлтэй үйл ажиллагаа явуулах бизнесүүдийг урамшуулж, уур амьсгалын өөрчлөлттэй тэмцэхэд туслах зорилготой боловч практикт хөнгөлөлт эдэлсэн ААН-ийн тоо бага, хөнгөлөлтийн хэмжээ нь төдийлөн өндөр биш байна. 2023 онд нийт хөнгөлөлт эдэлсэн татвар төлөгчийн 0.06 хувийг эзэлж, үүний үр дүнд зохицуулалтын практик хэрэгжилт хангалтгүй байх тул хөнгөлөлтийн үр ашгийг нэмэгдүүлэхээр хууль эрх зүйн зохицуулалтыг сайжруулах шаардлагатай байна.

- ААНОАТХ-ийн 22 дугаар зүйлийн 22.5.7, 22.5.8 дахь заалтууд нь чөлөөт бүсүүдэд хөрөнгө оруулалт хийсэн аж ахуйн нэгжүүдэд татварын хөнгөлөлт үзүүлэх зорилготой бөгөөд эдгээр зохицуулалтуудын агуулга нь чөлөөт бүсийн хөгжлийг дэмжих, экспортын үйлдвэрлэлийг өсгөх, худалдаа, аялал жуулчлал болон хөрөнгө оруулалтыг татах, бүс нутгийн хөгжлийг хурдасгах зэрэг эдийн засгийн өсөлтийг нэмэгдүүлэхэд чиглэсэн юм.

Гэвч, 2020-2023 оны хугацаанд эдгээр хөнгөлөлтөд хамрагдсан аж ахуйн нэгж байхгүй байна. Тус хөнгөлөлтийн заалтууд нь 2006 оны ААНОАТХ-д 2012 онд шинээр оруулсан зохицуулалт бөгөөд өмнөх хуулийн үйлчлэлийн хугацаанд хэрэгжилтэд амжилт олохгүй, практик дээр төдийлөн ашиглагдаагүй байна. Энэ нь хуулийн тодорхой зохицуулалт практикт хэрэгжихгүй байгааг илэрхийлж, хөнгөлөлтүүдийн үр ашиггүй байдал, хуулийн зорилгодоо хүрэхгүй байгааг харуулж байна. Иймд, цаашид хөнгөлөлтийн зохицуулалтыг шинэчлэх, хэрэгжилтийг сайжруулах арга хэмжээ авах шаардлагатай байна.

- ААНОАТХ-ийн 22 дугаар зүйлийн 22.5.9-д заасан "усны нөөцийг нэмэгдүүлэх, усны найдвартай хангамжийг бүрдүүлэх зорилгоор байгалийн усны чанарыг сайжруулах, гол, горхийг нөхөн сэргээх арга хэмжээг санхүүжүүлсэн иргэн, аж ахуйн нэгж, байгууллагын

орлогод ногдох албан татварыг хөнгөлөх" зохицуулалтыг 2020-2022 онд практикт хэрэгжүүлээгүй бөгөөд зөвхөн 2023 онд нэг аж ахуйн нэгж хөнгөлөлт эдэлсэн байна. Энэ нь хуулийн зохицуулалт практик дээр төдийлөн хэрэгжээгүй байгааг харуулж байна.

Мөн, ААНОАТХ-д 2024 оны нэмэлт, өөрчлөлтөөр тус хуульд 22.9 дэх хэсэг шинээр нэмэгдсэн бөгөөд байгалийн баялаг хамгаалах, нөхөн сэргээх үйл ажиллагааг дэмжих зорилгоор олгосон санхүүгийн дэмжлэг, хандивын зардлыг ногдуулсан албан татвараас хасаж хөнгөлөхөөр заасантай хуулийн 22.5.9 дэх заалтын агуулга давхардсан байна. Иймд, хуулийн давхардсан агуулга бүхий зохицуулалтыг нэг болгох шаардлагатай байна.

- ААНОАТХ-ийн 26 дугаар зүйлд албан татварын тайлангийн хугацааг зохицуулсан бөгөөд 2020-2023 онд нийт 215,388 ААН-ийн тайлангийн ирцийг судалж үзэхэд, нийтдээ 74.1% нь хугацаандаа тайлангаа ирүүлсэн байна. Тайлан хоцрох явдал харьцангуй буурч, 2020 онд 67.5%, 2023 онд 4.7% болж буурсан ч зөрчил гарсан тохиолдлуудын тоо нэмэгдэж, шийтгэлийн хуудасны тоо 2024 онд 1,337-д хүрсэн нь өмнөх жилүүдээс ихээр өссөн үзүүлэлттэй байна.

Татварын ерөнхий хуульд заасан "тайлан хүлээн авах хугацааг сунгах" боломжийг 2022-2024 онд ашигласан боловч, энэхүү зохицуулалт нь төдийлөн хангалттай үр дүнд хүрэхгүй байсныг харуулж байна. Олон нийтээс, тайлан гаргах хугацааг өөрчлөх болон зөрчилд оногдуулсан торгуулийн хэмжээг бууруулах санал гаргасан нь тухайн зохицуулалт дахь хүндрэлийг илэрхийлж байна.

Тус хуулийн 26 дугаар зүйлд заасан зохицуулалт нь татварын тайлангийн хугацаанд гүйцэтгэлийг сайжруулах, нягтлан бодох бүртгэлийн хариуцлагыг нэмэгдүүлэх зорилготой ч, практик дээр хэрэгжилт хангалтгүй, тайлангийн хугацааг сунгах шаардлага байгааг харуулж байх тул хуулийн 26.1, 26.2 дахь хэсгийн татварын тайлан тушаах хугацааг өөрчлөх, мөн тайлангийн хугацааны өөрчлөлттэй холбогдуулан албан татвар төсөвт төлөх хуулийн хугацааг адилтган өөрчлөх нь зүйтэй байна.

- ААНОАТХ-ийн 29 дүгээр зүйлийн 29.1-д заасан хялбаршуулсан татварын зохицуулалт нь жижиг, дунд аж ахуйн нэгжүүдийн татварын ачааллыг бууруулах, тайлагнах ажиллагааг хялбарчлах зорилготой бөгөөд 2020-2023 онд 18,110 татвар төлөгч хөнгөлөлт эдэлж, 1,336.5 сая төгрөгийг төсөвт төлсөн байна. Энэ нь татвар төлөгчийн тоо болон ногдол дүнгийн өсөлтөөс харагдаж байгаа ч, 2022-2023 онуудад өсөлт харьцангуй бага буюу 2.2% ба 14.0%-ийн нэмэгдэлтэй байжээ.

Гэвч олон нийтийн санал асуулгаас харахад, хялбаршуулсан горимын зохицуулалт нь бодит амьдралд хэрэгжүүлэхэд хүндрэлтэй, мөн тус зохицуулалттай холбоотойгоор борлуулалтын орлогын босгын хэмжээг нэмэгдүүлэх хүсэлт ирсээр байна. Үүний зэрэгцээ, татвар төлөгчид тайлан өгөх хялбаршуулсан нөхцөлийг илүү тодорхой, уян хатан байдлаар хэрэгжүүлэх шаардлага байгааг харуулж байна. Энэ нь тус хуулийн практик хэрэгжилтэд олон нийтээс тавигдаж буй шаардлагыг илэрхийлж, хялбаршуулсан горимыг шинэчлэх, тохиромжтой босго тодорхойлох хэрэгтэйг харуулж байна.

- ААНОАТХ-ийн 30 дугаар зүйлийн эцсийн эзэмшигчийн хувьцаа, хувь оролцоо, саналын эрхийг өөрчлөх замаар төрийн байгууллагаас олгосон эрхийг бүрэн буюу хэсэгчлэн борлуулах, шилжүүлэхтэй холбогдох зохицуулалтыг олон нийтийн санал асуулга, хэлэлцүүлгийн үр дүнгээс үзэхэд хөрөнгө оруулалтын хүсэл эрмэлзэл, татвар төлөгчдийн хөрөнгө оруулалтын шийдвэрт сөргөөр нөлөөлж, хуулийн зохицуулалт амьдралд хэрэгжихэд бэрхшээл үүсгэдгийг харуулж байна.

--oo00oo--

ТАВ. АШИГЛАСАН ЭХ СУРВАЛЖ

Хууль тогтоомж, эрх зүйн акт

- Монгол Улсын Үндсэн хууль, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл (1992), №1
- Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тухай хууль, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл, (2006), №38
- Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тухай хууль, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл (2019), №23;
- Зөрчлийн тухай хууль, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл (2017), №24
- Татварын ерөнхий хууль, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл (2019), №22
- Төсвийн тухай хууль, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл (2012), №03
- Хуулийн этгээдийн улсын бүртгэлийн тухай хууль, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл (2018), №30
- Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого “Алсын хараа 2050”
- Монгол Улсын Их Хурлын 2024 оны 21 дүгээр тогтоолоор батлагдсан “Монгол Улсын Засгийн газрын 2024-2028 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр”
- Монгол Улсын Засгийн газрын 2024 оны 11 дүгээр сарын 20-ний өдрийн дугаар 181 тогтоолын хавсралтаар баталсан “Монгол Улсын хууль тогтоомжийг 2028 он хүртэл боловсронгуй болгох үндсэн чиглэл”

-

Бусад эх сурвалж

- “Татварын шинэчлэл-2025” олон нийтийн санал, асуулга, хэлэлцүүлгийн нэгтгэл мэдээ
- Аж ахуйн нэгжийн албан татвар ногдох орлогоос хасагдсан зардлын мэдээ (2020-2023 он)
- Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татвар төлөгчийн бүртгэлийн мэдээ (2020-2024 он)
- Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тайлангийн ирцийн мэдээ (2020-2023 он)
- Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тухай хуулийн үзэл баримтлал, танилцуулга, 2019 он;
- Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын хөнгөлөлт, чөлөөлөлтийн мэдээ (2020-2023 он)
- Аж ахуйн нэгжийн орлогын гүйцэтгэлийн мэдээ (2020-2024 он)
- Захиргааны хэргийн шүүхээр шийдвэрлэгдсэн хэрэг маргааны судалгаа (2020-2024 он)
- Зөрчлийн тухай хуулийн дагуу шийтгэл оногдуулсан зөрчлийн судалгаа (2020-2024 он)
- Татварын албаны дэргэдэх Татварын маргаан таслах зөвлөлөөр шийдвэрлэсэн гомдлын судалгаа (2020-2024 он)
- Татварын бүртгэл, мэдээллийн нэгдсэн сангийн мэдээлэл (2020-2024 он)
- Төрийн байгууллагаас олгосон тусгай зөвшөөрлийг борлуулсан, шилжүүлсний орлогод төлсөн татварын мэдээ (2020-2023 он)
- Татварын хяналт шалгалтын мэдээ (2020-2024 он)